

KOSTELEC NAD ČERNÝMI LESY V ÉŘE SMIŘICKÝCH

PROVOZ A VYBAVENÍ RENESANČNÍHO ZÁMKU

ALENA NACHTMANNOVÁ

Zámek v Kostelci nad Černými lesy je jedním z mnoha renesančních sídel, která si ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století v Čechách a na Moravě budovali členové předních šlechtických rodů. Mnohé z těchto zámků se zachovaly dodnes téměř beze změny, některé dokonce s částí původního vybavení. Kostelecký zámek takové štěstí neměl, většinu jeho renesanční nádhery překryla barokní přestavba v polovině 18. století, z vnitřní výzdoby se zachovaly jen zlomky, z mobiliáře nezůstalo nic. Přesto můžeme právě zde velmi detailně zkoumat provoz renesančního panského sídla na počátku 17. století. Umožňuje to soubor písemných pramenů, podrobně zachycujících vzhled interiéru, jejich výzdobu a vybavení.

Základním pramenem je urbář panství Kostelec (tzv. Zlatá kniha) z roku 1677,¹⁾ sepsaný na příkaz tehdejšího majitele panství Jana Adama Ondřeje z Liechtensteina úředníkem panství Lorencem Leopoldem Laiterem, písařem Janem Kašparem Ouvalským a knížecím fišmistrem Šimonem Karlem Svobodou. Pořizování soupisu trvalo 5 let a jeho rozsah je ohromující. Tato 15 kilogramů vážící kniha obsahuje nejen souhrn poddanských povinností a výnosů panských dvorů, jak je to u urbářů obvyklé, ale naprosto vyčerpávajícím způsobem popisuje veškerý panský majetek na panství Kostelec. Najdeme zde podrobně popsány všechny dvory, ovčiny, vinopalny a další hospodářské objekty včetně jejich vnitřního vybavení spolu s panskými domy v Kostelci a stavbami spadajícími pod patronátní právo vrchnosti, jako byly kostely, fary a další objekty. Zvláště u hospodářských budov a provozů jsou popisy velmi detailní, včetně údajů o přístupových cestách, o umístění studen, vedení vody k provozům (pazdernám, mlýnům, bělidlům apod.) U jednotlivých staveb je zachycena dispozice místností, počty a umístění oken a dveří i materiál, z něhož je budova vystavěna.

1) Urbář panství Kostelec nad Černými lesy, inv. č. 3138, je součástí fondu Velkostatek Kostelec uloženého v Státním oblastním archivu v Praze.

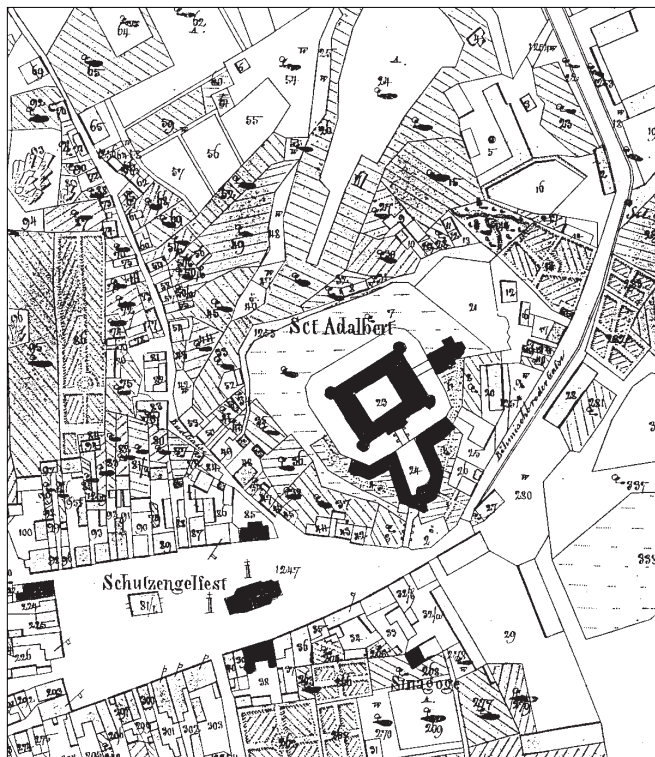

Obr. 1: Kostelec nad Černými lesy, zámek od západu s valovým opevněním (foto V. Razím, 2003).

Pro účely tohoto článku je nejdůležitější úvodní zápis knihy, kde je na 42 foliích detailně popsán exteriér a interiéry zámku v Kostelci. Nejprve je zachycen vnější vzhled, poté budovy předzámčí a nakonec samotný zámek. Popis je velmi podrobný a systematický, takže přehledně vypovídá o rozložení místností, jejich využití a vnitřním vybavení (dveře, okna, zámky, kamna, podlahy a stropy, popř. výzdoba stěn). Zachyceny jsou i sklepy a pudy, přičemž zápis postupuje vždy od přízemí a sklepů přes patra do podkroví a od hlavní brány do jednotlivých křídel budov. Autoři vždy zapsali, ke které světové straně postupovali, popř. na jakou světovou stranu vedou dveře a okna každé místnosti.

Zlatá kniha neobsahuje popis mobiliáře, ale tři zachované inventáře zámku z let 1611, 1618 a 1621 dovolují udělat si představu o využití jednotlivých pokojů a o jejich zařízení. Kostelecké panství bylo od roku 1594 součástí fideikomisu, jehož pravidla nařizovala při předání novému držiteli pořídit podrobný soupis majetku. Všechny tři zmíněné inventáře vznikly proto krátce po smrti majitele panství a při nástupu nového. Nezahrnují osobní majetek jednotlivých členů rodiny, ani personálu, protože ten nebyl předmětem pozůstalostního řízení.²⁾

2) Tyto inventáře jsou uloženy ve Státním ústředním archivu, inventář z roku 1611 je zapsán v Komorní knize č. 1779, popis kosteleckého zám-

Obr. 2: Kostelec nad Černými lesy, císařský otisk mapy stabilního katastru z roku 1841.

Kombinací obou druhů pramenů lze rekonstruovat (jistě ne beze zbytku) provoz renesančního zámku v rozsahu, v jakém je to u jiných srovnatelných objektů možné jen výjimečně.

Urbář i inventáře jsou psány česky a poskytují tak bohatý zdroj stavebního a nábytkového názvosloví období renesance a raného baroka.

Kostelecký urbář využívalo již několik badatelů. Především M. Lejsková-Matyášová, která se ve dvou statích zaměřila na stavební podobu a vnitřní výzdobu zámku,³⁾ aniž by však využila pozůstalostní inventáře a věnovala pozornost zařízení místností. Tímto směrem obrátil pozornost J. Petrůň v *Dějinách hmotné kultury*,⁴⁾ kde je zámek v Kostelci stručně popsán právě z hlediska vnitřní dispozice a využívání jednotlivých prostor v rámci kapitoly o funkčním vybavení aristokratického sídla. V tomto případě bylo čerpáno jak ze zápisů v urbáři, tak z pozůstalostních inventářů.

Obou pramenů užila také A. Holasová ve své diplomové práci věnované osobě Jaroslava II. ze Smiřic, kde však kapitola o vnitřní dispozici a stavební podobě Jaroslavova sídla tvoří spíše exkurz v textu zaměřeném jiným směrem.⁵⁾

Všechny uvedené prameny využil také J. Lancinger ve stavebně-historickém průzkumu zámku a kostela v Kostelci,⁶⁾ ovšem pouze v rozsahu pro stavebně-historický průzkum obvyklém (inventáře jsou omezeny pouze na výčet

místností s vynecháním soupisů nábytku a vybavení). Popis zámku ze „Zlaté knihy“ přináší ale v ucelené, jen v mírně zkrácené podobě. Autor pracoval také s inventářem z roku 1654, který v této stati není použit, neboť nevypovídá nic o životě na zámku v době Smiřických a popisem místností souhlasí s mnohem podrobnějším zápisem ve „Zlaté knize“.

Na rozdíl od zmíněných prací je hlavním cílem této studie poskytnout pohled na každodenní život, provoz a vybavení renesančního zámku na počátku 17. století. Předchozí autoři kladli důraz na zkoumání reprezentativních a obytných prostor šlechtické rodiny, ale uvedené prameny poskytují i pohled na prostory provozní a správní a umožňují vidět zámek jako stavbu s celou řadou funkcí nezbytných pro každodenní život panství a šlechtické rodiny.

SMÍŘIČTÍ ZE SMÍŘIC

Renesanční etapa zámku v Kostelci je spjata s rodem Smiřických ze Smiřic. Smiřičtí nepatřili k nejstarším šlechtickým rodům, přesto se dokázali vyšvihnout na samý vrchol české stavovské hierarchie a téměř se dotkli královské koruny. Jejich historie je o to překvapivější, že od první písemné zmínky do úplného zániku rodu uběhlo jen o málo více než dvě stě let.⁷⁾

Jako první se v písemných pramenech objevuje roku 1415 Václav ze Smiřic, majitel stejnojmenného městečka u Jaroměře. Rod zbohatl za husitských válek, ale skutečný mocenský vzestup lze datovat až do století 16. V jeho první polovině se těžiště rodových panství přeneslo do Českého ráje a do okolí Prahy a současně tři synové Zikmunda ze Smiřic Jaroslav, Albrecht a Jindřich vytvořili tři rodové větve se sídly na Škvorci, Náchodě a Hrubé Skále.

Jaroslav Smiřický dosáhl roku 1554 povýšení do panského stavu, roku 1558 zakoupil panství Kostelec a přenesl sem své sídlo. Postupně stoupal po žebříčku dvorských a zemských úřadů a současně promyšleně budoval rozsáhlé dominium. Když roku 1597 umíral, odkazoval svému synovci Zikmundovi (syn Jindřicha Smiřického na Hrubé Skále) jeden z největších a nejlépe vedených šlechtických majetků v Čechách prostý jakýchkoliv dluhů a závazků. Zikmund hospodařil ve stejném duchu jako jeho strýc a na jejich snažení navázal i Zikmundův syn Jaroslav, který panství převzal po otcově smrti roku 1608.

Po Jaroslavově brzké smrti roku 1611 převzal panství, podle pravidel fideikomisu zřízeného Jaroslavem I. ze Smiřic, nejstarší člen rodu – poslední potomek náchodské větve Albrecht Václav. Tím se scelil obrovský majetek rodu Smiřických v dominium, jež nemělo v tehdejších Čechách obdoby a sneslo srovnání s menším německým knížectvím. Zahrnovalo 11 panství ve dvou ucelných blocích v severo-

6) L. Lancinger – M. Heroutová – M. Vilímková, *Kostelec nad Černými lesy, zámek a zámecký kostel. Stavebně historický průzkum zpracovaný v SURPMu*, Praha 1981.

7) Osudům rodu Smiřických, vývoji jejich pozemkové držby a způsobu hospodaření na jejich panstvích se věnuje množství literatury. Kromě příslušných statí v III., VI. a XV. díle *Hradů, zámků a tvrzí království českého* A. Sedláčka uvedme alespoň: J. Čechura, *Dominium Smiřických*, ČCH 90/1992, s. 508–538, K. Hodinář – V. Klíma, *Kronika města Kostelce nad Černými lesy*, Kostelec n. Č. l. 1912, O. Odložilík, *Poslední Smiřičtí*, in: *Od pravěku k dnešku II. Sborník prací z dějin českoslovanských k 60. narozeninám Josefa Pekaře*, Praha 1930, s. 70–87, V. Pešák, *Panství rodu Smiřických v letech 1609–1618*, Sborník archivu ministerstva vnitra XII. Praha 1940, s. 1–203, B. Václavík, *Smiřičtí*, *Ročenka muzejního spolku v Jičíně* 1934, s. 3–15.

ku obsahují folia 2–9v, zbývající dva jsou součástí fideikomisních spisů zemského soudu, sig. E9 (F7/98), kart. 847.

3) M. Lejsková-Matyášová, *Zámek v Kostelci nad Černými lesy ve světle urbáře z roku 1677*, *Umění* IV/1956, s. 322–337 a *táž*, *Vnitřní výprava renesančního zámku v Kostelci nad Černými lesy a novodobá rekonstrukce jeho kostela*, *Umění* XIV/1966, s. 269–278.

4) J. Petrůň a kol., *Dějiny hmotné kultury* II/1, Praha 1995, s. 232–239.

5) A. Holasová, *Životní cesta Jaroslava II. Smiřického ze Smiřic 1588 až 1611. Kapitoly ze života renesančního aristokrata*, dipl. práce obhájená na kat. historie FF UK Praha 2002.

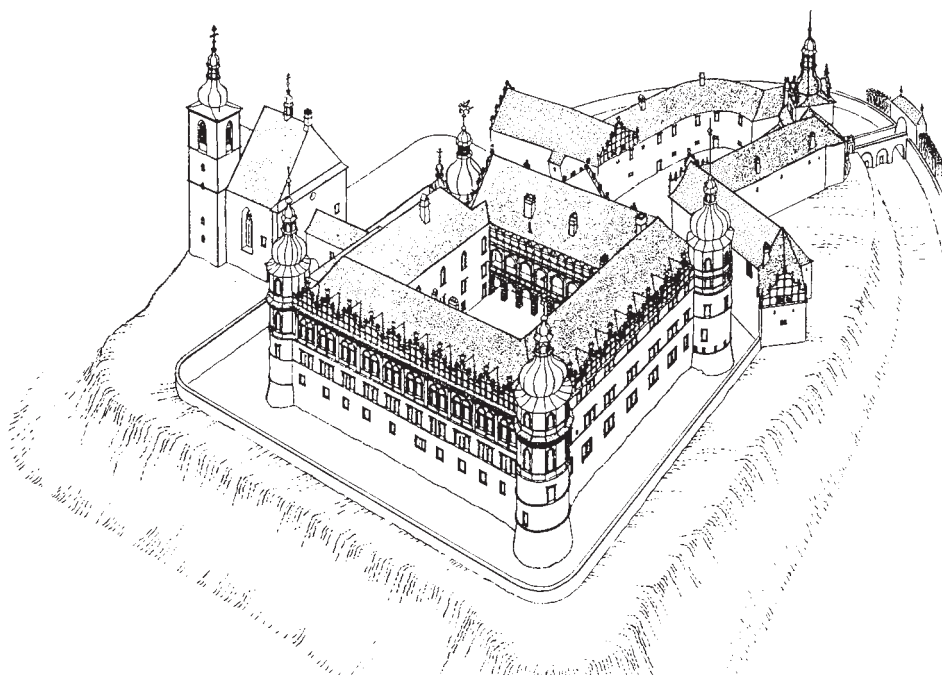
východních a východních Čechách (od Českého Dubu přes Hrubou Skálu, Semily, Kumburk a Jičín až ke Žlunicím a Dymokurám v Polabí), v blízkosti Prahy (Kostelec, Škvorec, Uhřetěves, Koloděje) a s poněkud odděleným Náchodem. Panství čítalo 6 měst, 22 městeček a 478 vesnic s 8077 osedlými. Při promyšleném hospodaření, které lze nazvat raně kapitalistickým, byla každoročně vytvářena značná finanční rezerva, investovaná zčásti do luxusního vybavení panských sídel. Hlavním sídlem rodu zůstával Kostelec nad Černými lesy, ale značná pozornost byla věnována i zařízení ostatních zámků, zejména Hrubé Skály a Náchoda a především paláce na Malé Straně v Praze.

V době největšího mocenského a hospodářského rozkvětu stál však rod na samém konci své existence. Po předčasné smrti Albrechta Václava (roku 1614) zbývali z kdysi rozvětvené rodiny jen 4 potomci Zikmunda Smiřického: Albrecht Jan, jeho nesvéprávný bratr Jindřich Jiří a dvě sestry Markéta Salomena a Eliška Kateřina.

Albrecht Jan se díky svému bohatství a protestantské orientaci ocitl záhy na špičce stavovské opozice a po pražské defenestraci se stal jedním z exponentů stavovského povstání. Část povstalců s ním dokonce počítala jako s kandidátem na královský trůn. Tomu odpovídal i výběr budoucí manželky, již se měla stát Amalie Alžběta, dcera hanavského hraběte Filipa Ludvíka, jednoho z předních představitelů kalvinismu v římsko-německé říši. Zásnuby i královskou kandidaturu překazila předčasná smrt Albrechta Jana v listopadu 1618.⁸⁾

Dědictví převzala Markéta Salomena a její manžel Jindřich Slavata. Starší sestra Eliška Kateřina byla pro svůj milostný poměr s kosteleckým kovářem Jiřikem Wágnerem uvězněna na Hrubé Skále a vyloučena z dědictví.⁹⁾

Markéta Salomena po Bílé hoře uprchla z Čech a celé obrovské dominium Smiřických získal Albrecht z Valdštejna, který Kostelec nad Černými lesy prodal Karlu z Liechtensteina. V rodě Liechtensteinů zůstalo panství až do 20. století.

Obr. 3: Zámek v Kostelci nad Černými lesy, rekonstrukce podle popisu v urbáři z roku 1677, perspektivní kresba D. Menclová (převzato z: J. Petrůň a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, Praha 1995, s. 234).

RENEŠANČNÍ ZÁMEK V KOSTELCI

Na místě renesančního zámku se původně nacházel královský hrad založený ve 13. století. Ve století 14. přešel do šlechtických rukou a v té době získalo jeho jádro pravidelnou dvoupalácovou podobu. V roce 1492 koupil hrad Slavata z Chlumu a Košumberka, který ho později goticky přestavěl a doplnil o mohutný barbakan na místě pozdějšího předzámčí. Tento opevňovací prvek, v Čechách jen zřídka užitý v hradních opevněních, však zůstal nedostavěn, stejně jako nebyla dokončena celá přestavba hradu. Pro účast na povstání roku 1547 byl totiž Slavatovi zkonfiskován majetek a panství v Kostelci se stalo komorním zbožím. Poté co hrad roku 1549 vyhořel, začal na jeho místě král Ferdinand I. budovat renesanční lovecký zámek. Autorem přestavby se stal stavitel Pražského hradu Hanuš Tirol. Přestavba se protahovala a prodražovala, takže se česká komora roku 1558 rozhodla kostelecké panství se zámekem prodat. Jak už je zmíněno výše, zakoupil ho Jaroslav ze Smiřic, majitel nedalekého Škvorce. Téměř okamžitě začal s přestavbou, která měla nedokončený lovecký zámek přeměnit v reprezentativní šlechtické sídlo. Projektantem a vedoucím stavby se pravděpodobně stal Oldřich Avostalis.¹⁰⁾

Vlastní zámecká stavba byla vystavěna jako čtyřkřídlová budova s nárožními věžemi uzavřená kolem téměř čtvercového nádvoří. Všechna křídla sestávala z přízemí a dvou pater, částečně byla podsklepena. Nádvoří strana jižního – vstupního – křídla byla opatřena arkádou. Východně od zámku byl vystavěn zámecký kostel, spojený s východním zámeckým křídlem krytou chodbou.

Směrem k městečku byl zámek doplněn o přibližně podkovovitě předzámčí tvořené mohutnou věží, jejímž přízemím probíhala hlavní brána, a dvěma patrovými křídly. Celý zá-

8) O hanavských zásnubách Albrechta Jana M. Lemberg, *Im Strudel der böhmischen Ständekatastrophe, Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*, Band 35, Heft 1, München 1994. Zde je uveřejněn také inventář věcí z pražského paláce Smiřických a z Kostelce, které dal Albrecht Jan před svou smrtí odvézt do Frankfurtu. Většinou šlo o velmi luxusní vybavení interiérů, osobní věci a šperky, z nichž velkou část Albrecht Jan nakoupil nedlouho předtím v Benátkách v souvislosti s plánovanou svatbou. Soupis dokresluje představu o přepychu, kterou vytvářejí dříve zmíněné inventáře.

9) Příběhu Elišky Kateřiny se věnoval J. Francěk, Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky, *Východočeský sborník historický* 3/1993, s. 273 až 291. Součástí článku je i edice zápisů z výslechu kováře Jiřika Wágnera, Eliščina milence. Zápis vypovídá kromě jiného o běžném životě na kosteleckém zámku, o denním chodu šlechtické domácnosti i o využití některých místností.

10) Stavební vývoj objektu shrnuje nejlépe již zmíněný stavebně historický průzkum Kosteleckého zámku a zámeckého kostela – o. c. v pozn. 6. Středověký vývoj hradu shrnuje T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 275–277.

Obr. 4: Kostelec nad Černými lesy, vstupní brána zámekového areálu s věží (foto V. Razím, 2003).

mek i předzámčí obklopovaly vyzděné příkopy a val. K hlavní bráně i k bráně vlastního zámku vedly přes příkop kamenné mosty, v poslední části před bránou nahrazené dřevěnými padacími můstky zvlášť pro jízdu a zvlášť pro pěši.

Celý objekt oplýval kvalitní vnější výzdobou na vysoké umělecké úrovni. Budovy předzámčí byly opatřeny sgrafitovou omítkou, nad hlavní bránou se nacházela kamenná erbovní deska se znaky majitele panství Jaroslava I. ze Smiřic a jeho manželky Kateřiny z Hazenburka s letopočtem 1561. Výše na věži nad bránou byly vymalovány dvojce sluneční hodiny českého a německého orloje. Nad bránou se zdvihala věž „z dříví pošikmo v osmu stran sroubená a kůrkami na všechny strany přikrytá, v nížto hodiny německý na půl orloje bicí, dobře napravený. Z té věže dva štítiky, jeden na poledne do městečka a druhý na půl noci do předního placu (nádvoří předzámčí) postavený a na nich zlatem malované cifry jsou a od hodin rukověti, jak na čtvrti, tak na hodiny ukazují.“¹¹⁾

Obě křídla předzámčí byla směrem do valů opatřena zděnými čelními štíty „mistrovsky udělanými a rejsovanými“.

Západní a severní křídlo vlastního zámku na vnější straně „štítů vyhnanými z cihel na vápno a po svrchu štukovým krouženým a mezi nimi čtyřhrannými malými štukami na způsob pyramidův okrášleno jest. A nad nimi všemi na svrchu nebo mezi štukami kamennými džbány s lilii ozdobeny jsou.“¹²⁾

Severovýchodní nároží severního křídla a přilehlá věž měly ve druhém patře větší půlkruhově zakončená okna, která osvětlovala velký společenský sál „palác“. Aby bylo dosaženo kýžené symetrie, byla ostatní okna druhého patra severního křídla doplněna o půlkruhově zaklenutí iluzivní malbou („nad těmi okny jsou svrchu okrouhlý malovaný okna tak, aby se s palácovými srovnati mohly“).¹³⁾

Podobná iluzivní malba se nacházela také na západním křídle směrem do nádvoří, kde v obou patrech napodobovala arkády sousedního jižního křídla.

Vstupní křídlo zdobily na východní straně dva vikýřové štíty. Jeden „k východní straně velký z cihel udělaný, v něm okna bez skel dvě, málo odtud na pravou ruku zase štít ven z krovu nehrubý (nevelký) o dvou oknách bez skel do placu předního na poledne.“ Nedaleko od nich se směrem k jihu do předního nádvoří nacházel ještě jeden štít s malovanými slunečními hodinami českého a německého orloje a se dvěma okny. Z nich byly vystrčeny dva dubové trámy nesoící zvoneček ke svolávání rychtářů.¹⁴⁾

Východní křídlo bylo kratší než ostatní, bez napojení na východní nároží jižního křídla. Takto vzniklý čelní štít byl prolomen několika okny a doplněn o pravouhlý arkýř ve druhém patře a na úrovni třetího patra ukončený jako věžička se světničkou pro hlásného krytá bání s pocínovanou makovicí s půlměsícem a hvězdou.

Po vnější straně křídla směrem ke kostelu se po celé délce v druhém patře táhla zastřešená terasa („altán nebo velká pavlač“).

Střechy celého zámku byly kryty prejzy, s výjimkou arkýře východního křídla, který kryl pouze šindel. Střechu doplňovaly na vstupním křídle směrem do nádvoří měděné okapy („žlaby“), „aby se od dešťů na pavlačích kamenných kunstově dělaných škoda nečinila.“ „A kde se krovky v hromadu a z nich v koutích voda schází a potřeba pilná ukazuje místo konců žlabův dílem kotlářským hlavy dračí dvě sformované a železnými pruty ke zdem, aby se nikam odchylovati nemohly, přitaženy jsou.“ Stejně bylo měděným žlabem s chrličem opatřeno východní křídlo na nádvoří straně nad okny reprezentativního sálu (paláce), „aby déšť do voken nestříkal.“ Další chrlič se nacházel v úžlabí střechy nad hlavním schodištěm.¹⁵⁾

Přední nádvoří bylo dlážděno kamenem „oblátkovým“, „plac zadní štukami kamennými“.

Stavba nebyla v době smrti Jaroslava ze Smiřic roku 1597 dokončena a pokračovala prokazatelně za všech dalších majitelů z rodu Smiřických. Přesto ještě v době pořízení kosteleckého urbáře nebyl původní stavební záměr doveden do konce. Nedostavěno zůstalo východní křídlo a jihovýchodní věž nebyla postavena vůbec. Vstupní křídlo bylo s východním propojeno jen dřevěnou pavláčkou a na místě věže se nacházela bažantnice, přístupná z přízemní chodby („ulice“) východního křídla. „Bažantnice nebo ptáčenice, kteráž předešlých let strunami drátovými po skružích dobře vázanými obtažena byla a věži skrouženu, mistrovsky postavenou po skružích všudy pocínovaným plechem a nad tou zase na sloupcích druhá malá vížka pobitá a makovicí pozlacenou a místo praporečku koněm plesnivým s křídly a ta všecka mezi skružemi a v okénkách též strunami ob-

13) Tamtéž f. 37–38v.

14) Tamtéž f. 40.

15) Tamtéž f. 41v–42.

11) Urbář panství Kostelec, f. 4v–5.

12) Tamtéž f. 42–42v.

tažena a okrášlena byla. Z níž do valů na východ a na poledne 7 šíslochů (střílen) se nachází. Ta však od lidu švédského ruinýrována jest.¹⁶⁾

Nedokončena zůstala i vnitřní výzdoba pokojů. Zejména ve druhém, méně exponovaném patře se nacházela řada pokojů, které ještě v roce 1677 neměly plánovanou malbu na stěnách nebo stropěch, a to platí i o velké hodovní síni – jedné z nejrepresentativnějších místností.

PROVOZ NA RENESANČNÍM ZÁMKU

Renesanční zámek musel plnit několik funkcí.¹⁷⁾ Především byl sídlem majitele – trvale nebo alespoň občas tady majitel a jeho rodina bydleli. Obytná kapacita musela dostačovat i pro dvorany, služebnictvo a čeleď stejně jako pánovy hosty a jejich sluhy. Ti všichni museli mít kde spát, jíst, bavit se, odpočívat, ustájit koně etc. Další prostor byl třeba pro ukládání zásob do kuchyně, krmení pro koně a nejrůznějších věcí denní potřeby i těch, které zrovna nikdo nepotřeboval, ale nikdo je také nechtěl vyhodit. Zámecké inventáře (a nejen kostelecké) tak zahrnují vedle luxusních a krásných předmětů i starý polámaný nábytek, kožešiny zničené od molů, staré koberce a řadu dalších nepotřebných věcí.

S obytnou funkcí úzce souvisela a místy splyvala funkce reprezentativní. Vlastní prezentace byla nedílnou součástí života šlechtice a zahrnovala nejen architekturu jeho sídla a nádheru vybavení, ale také oblékání, chování a celý styl života. Šlechtic se dodržováním určitého rituálu společenského chování a dosažením jisté úrovně hmotné kultury řadil mezi sobě rovné, popř. snažil se pokročit o stupínek výš. Nesmíme zapomenout, že Jaroslav ze Smiřic byl povýšen do panského stavu teprve nedávno před koupí Kostelce. Současně byla všemi formami reprezentace zdůrazňována nepřekročitelná hranice mezi panskou rodinou a služebnictvem, popř. poddanými.

V tomto období se začaly vytvářet představy o intimitě a soukromí. Spolu s nimi narůstala i potřeba pohodlí, udržovaná v křehké rovnováze s požadavky etikety, jež však často vítězily.

Ustálilo se oddělení osobních obytných prostor od místností společenských a reprezentativních. Pro reprezentaci byl vyhrazen především „palác“ – hlavní společenský sál

Obr. 5: Kostelec nad Černými lesy, jihovýchodní nároží a východní křídlo zámku od východu (foto V. Razím, 2003).

umístěný zpravidla v prvním, méně v druhém patře a „tabulnice“ – jídelna pro velké hostiny a slavnosti. Velmi luxusně se zařizovaly i pokoje pro významné hosty, všechen možný přepych pak obsahovaly osobní pokoje pána domu a jeho manželky.

Sídllo šlechtice bylo hospodářským i správním centrem celého panství, v případě Smiřických dokonce obrovského dominia. Sídlili zde, nebo sem pravidelně docházeli úředníci panství, byly zde uloženy sirotčí peníze a pozemkové knihy, konaly se tu poddanské soudy. Odtud se řídil chod celého panského podnikání ve vlastní režii, zahrnujícího řadu panských dvorů, mlýnů, pivovarů a dalších a dalších provozů, stejně jako nákup surovin a prodej produktů. Shromažďovala se zde písemná agenda a vedly hlavní účty.

Výraznou obrannou funkci, jakou měl středověký hrad, už renesanční zámek ztratil, přesto se v jeho architektuře zachovaly určité prvky umožňující v případě potřeby aktivní obranu.

Všechny tyto funkce se vzájemně prolínaly a není možné je od sebe zcela oddělit, přesto se pokusíme v dalším textu alespoň částečně naznačenou strukturu dodržet.

BYDLENÍ, ZÁBAVA A REPREZENTACE

Kolik lidí obývalo kostelecký zámek, zatím nevíme. Pro srovnání: na Jindřichově Hradci v letech 1575–1578 žilo kromě pětičlenné panské rodiny 156 osob – dvořanů z řad šlechty, pázata, fraucimor, personál kanceláře a nejrůznější služebnictvo.¹⁸⁾ Lze předpokládat, že na Kostelci to bylo obdobné. Personál, pro který v zámku nezbylo místo, bydlel v panských domech v městečku, jak tomu bylo i v době sepisování Zlaté knihy. Vyšší úředníci mohli mít vlastní domy.

16) *Tamtéž* f. 22v.

17) K životu na šlechtickém sídle, jeho vybavení, funkcím a společenskému rituálu stručně a velmi přehledně J. Petrář, *Dějiny hmotné kultury d. II/1*, Praha 1995, s. 185–221, 222–284 a d. II/2, Praha 1997, s. 819–846. K různým funkcím šlechtického sídla také V. Bůžek – J. Hrdlička – P. Král – Z. Vybíral, *Věk Urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002, s. 169–182. Vnitřním vybavením zámeckých sídel se zabývala M. Neudertová, „Item ve velkém fraucimorfe před luthausem se nachází...“ Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách, *Opera historica* 7/1999, s. 163–199.

18) V. Ledvinka, Funkce venkovských rezidencí a pražských paláců jihočeské šlechty v 16. a 17. století, In: *Život na šlechtickém sídle v 16. a 17. století*, Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et Historica 1/1992, s. 28–41.

Panstvu byl k obývání vyhrazen vlastní zámek („*zadní plac*“), kde byli ubytováni i výše postavení dvořané – hejtmán a dívky fraucimoru a snad i pážata a osobní sluhové. Nižší úředníci panství (purkrabí a písaři) spolu s běžným služebnictvem mohli bydlet v budovách předzámčí.

Zatímco na předním nádvoří se prostory s obytnou a hospodářskou funkcí nalézaly v těsné blízkosti, byly na „*zadním place*“ pečlivěji odděleny. Pouze v přízemí, kde se koncentrovaly různé provozní činnosti (vaření, praní), sousedily obytné místnosti personálu s provozními.

První a druhé patro sloužilo k bydlení, zábavě a reprezentaci panstva. První patro – *piano nobile* – obsahovalo luxusní obytné místnosti pána domu a jeho rodiny, v druhém patře se kromě méně okázalých obytných prostor nacházel reprezentativní společenský sál a hodovní síň.

Spojení místností obstarávaly v jižním křídle nádvorní arkády, v křídle západním dlouhé chodby („*mazhauzy*“) v obou patrech na nádvorní straně. Místnosti v méně pravidelně uspořádaném východním křídle propojovaly široké síně, zatímco křídlo severní podobnou komunikaci postrádalo a pokoje zde byly průchozí.

Jednotlivá patra spojovala vřetenová schodiště v severozápadním a severovýchodním nároží zámku, probíhající od přízemí až do podstřeší. Ta zároveň vyrovnávala nestejnou úroveň podlaží v jednotlivých křídlech. Další schodiště bylo na jihovýchodním nároží a spojovalo přízemí s jednotlivými patry arkády. Z přízemí do prvního patra východního křídla vedl „*šnek malý o 17 stupních*“ ústící padacími dveřmi na „*velkou síň*“.

Zámecký kostel byl přístupný dveřmi v přízemí a krytou chodbou mezi prvním patrem východního křídla a panskou oratoří.

„*Šnek se 36 kamennými stupni*“ vedl z „*paláce*“ v druhém patře východního křídla a přilehlé místnosti v severovýchodní věži do postřeší věže.

Předzámčí sestávalo z věže nad bránou, kde byly jednotlivé místnosti nad sebou přístupné vlastním schodištěm. Obě křídla byla jednopatrová. Do provozních přízemních místností se většinou vstupovalo přímo z nádvoří, do patra vedla dvě vnější schodiště napojená na komunikaci – „*síň*“. Z ní se vstupovalo do jednotlivých místností, které byly také navzájem propojené.

Na rozdíl od pozdějšího barokního rozložení obytných místností, jak je vytvořila přestavba Kostelce v 18. století, se renesanční zámek rozpadal na oddělené buňky sestávající z vytápěného pokoje a nevytápěné komory se „*secretem*“ (záchodem), řazených pravidelně za sebou po délce zámeckého křídla. Takovou buňku obýval každý člen rodiny i dvora, nižší personál přespával v různých komůrkách a nocležnách společných pro více lidí a musel se spokojit také se společnými záchody.

Obr. 6: Kostelec nad Černými lesy, východní křídlo s půlkruhovitě sklenutými okny někdejší „*prkenice*“ a „*paláce*“ ve druhém patře (foto V. Razím, 2003).

Pokoj (v pramenech označován i jako světnice) sloužil ke každodennímu životu a byl zařízen zpravidla stolem, sedacím nábytkem, obrazy a osobními věcmi majitele. Byl vytápen kachlovými kamny.

Komora sloužila ke spaní a jako místo pro ukládání oblečení a nejrůznějších věcí. Hlavním kusem nábytku bylo „*lůž pod nebesy*“ vybavené standardně prostěradlem, dvěma spodními peřinami, jednou svrchní, dvěma polštáři a poduškou. Méně významní obyvatelé zámku spali na „*lůži prostém*“ – bez nebes. Jak vysvítá z jiných šlechtických a měšťanských inventářů bývaly komory mnohdy doslova nappány nejrůznějšími truhlami a almarami, které obsahovaly oblečení, osobní věci, šperky a klenoty, stolní a ložní prádlo, cínové nádoby a řadu dalších předmětů patřících jednotlivým členům rodiny. Z tohoto důvodu nejsou zřejmě v kosteleckých inventářích popisovány, při předávání fideikomisu se osobní věci nezaznamenávaly.

Do pokojů se vstupovalo přímo z některého komunikačního prostoru. Komory mohly, ale nemusely být, přístupné pouze přes pokoj. Severní křídlo komunikaci postrádalo, takže zde pokoje musely být průchozí, přesto však zachovávaly uspořádání vytápěný pokoj – nevytápěná komora. Komfort bydlení zde byl menší, nejen pro menší míru soukromí, ale také kvůli způsobu vytápění. Kamna v pokojích přilehlých k arkádě nebo mazhauzu byla obsluhována zvenčí, zatímco v severním křídle se přikládalo přímo v pokoji.

Východní křídlo bylo vnitřním uspořádáním naprosto odlišné. Neplatilo zde pravidelné rozvržení místností a komunikačních prostor, ani střídání vytápěných a nevytápěných pokojů. Z popisu vnitřní dispozice i výzdoby a zařízení se zdá, že křídlo zůstalo ještě v 70. letech 17. století nedokončené a zřejmě se ani trvale nevyužívalo. Prvnímu patru dominovala „*velká síň*“, která probíhala po celé délce křídla a propojovala pokoje na západním nároží zámku s pokoji a dřevěnou pavlačí na východním nároží. Procházelo se tudy také do kaple. Protože byla na rozdíl od jiných komunikací vytápěná, sloužila snad i jako společenská místnost. Topení

Obr. 7: Kostelec nad Černými lesy, vstupní křídlo vlastního zámku s nádvoří arkádou (foto V. Razím, 2003).

obstarával krb („*vlaský komín*“) na severním konci síně – jeden z mála krbů na Kostelci. Ostatní se nacházely v panských pokojích ve vstupním křídle.

Ze síně se vstupovalo do několika pokojů a komor, včetně jediné komůrky bez oken, která se na Kostelci nacházela. Procházelo se tudy i do „*malý sínky*“ – průchozí místnosti s krbem spojující pokoj s arkýřem na východním konci křídla s velkou síní. Sínka byla na rozdíl od komor opatřena „*secretem*“.

Někde v těchto prostorách se v letech 1607 a 1608 scházela Eliška Kateřina ze Smřic se svým milencem kovářem Jiřikem Wágnerem. Jak později Wágner vypověděl, byla jejich úkrytem „*světnička, jak se skrze ni chodí do kostela*“, jindy chodili „*ráno přede dnem šnekem nahoru a lezli skrze díru*“ (padací dveře) do místností v prvním nebo druhém patře. O odlehlosti těchto prostor svědčí i fakt, že jejich vztah zůstal velmi dlouho utajen a prozradily je až písemné vzkazy, které si posílali při pobytu celého dvora na Hrubé Skále.¹⁹⁾

Panské pokoje na Kostelci byly obrazem skutečné renesanční nádhery. Vstupovalo se do nich malovanými nebo intarzovanými dveřmi v různých tesaných pískovcových portálech.²⁰⁾ Na dveřích býval většinou „*zámek západítej s klikou*“, u komor a „*secretů*“ jen klika nebo řetízek.

Pokoje prvního patra měly „*zem z vápna litou*“ – ušlechtilou štukovou podlahu, kterou Lejsková-Matyášová srovnává s podlahami prvního patra letohrádku Hvězdy.²¹⁾ Obytné místnosti druhého patra byly většinou opatřeny prostou prkenou podlahou, nebo „*dlážděny cihlami dláždicími*“, podobně jako komunikační prostory. Pouze tzv. „*prkenice*“ (hodovní síň) získala název podle neobvyklé podlahy, zřejmě předstupně parket – „*zem dlážděná prkny, rozdělená na mnoho polí a semotam křížem přefasováno*“. Podlahu

místnosti v nárožní věži vedle „*paláce*“ (velkého sálu) pokrývaly „*cihly klejtem zeleně a žlutě polívané*“ – velmi luxusní pálené dlaždice s barevnou polevou.

V prvním a částečně i druhém patře převládaly malované kazetové stropy („*kunstovně dílem truhlářským dělaný a vodní barvou kunstem malířským všelijak malovaný, lištičkami fasovaný, stříbrem pokládáný, růže dílem soustružnickým pozlacený a spřiběžený*“). Výjimku tvořily dvě komory v průčelním křídle se stropy „*v okrouhlost klenutými, barvami vodními způsobu ráje s všelijakým ptactvem malovanými*“. Ve druhém patře byly některé stropy jednodušší pouze „*táflowaný*“ nebo „*dílem truhlářským dělaný, ale nemalovaný*“,

popř. „*dílem truhlářským skrze patrony malovaný*“. Pokoj ve druhém patře průčelního křídla byl opatřen „*stropem plátným fasovaným do lištiček, malovaným o synu marnotratném a jinými figurami rozdílnými a erby starožitnými*“.²²⁾

Malované byly i stěny většiny pokojů. U ostatních můžeme předpokládat potažení koženými zlacenými tapetami nebo nástěnnými koberci. Albrecht Jan nakoupil za svého pobytu v Itálii 22 kožených tapet, jež měly postačovat na dva sály a přes 100 nástěnných koberců se scénami z trojské války. Také malby stěn i stropů inspirovala především řecká mytologie, římské dějiny, méně biblické příběhy. Nechyběla ani květinová a ornamentální výzdoba, či vyobrazení fantaskních krajin, loveckých nebo válečných výjevů. Mázhauz a další komunikační prostory zdobily „*rohy zvířecí do hlav dřevěných dílem řezbářským dělaných, zlatem pokládáných, fasovaných a přibíjených, losový, kozorožcový, danielový (dančí), jelení a srnčí*“.

Nejkrásnější a nejlépe vybavené byly pokoje pána domu v prvním patře průčelního křídla. Hned vedle schodů na arkádu se vstupovalo do „*pokoje stříbrného*“, o němž víme, že ho obýval Albrecht Jan. V pokoji byla prkená podlaha, „*kamna černý neb železný barvy na osmi sloupcích železných*“ a kazetový strop zdobený lištičkami a zlacenými růžičkami, postříbený a vymalovaný vojenskými scénami.²³⁾ Podle inventáře z roku 1611 byly stěny potaženy koberci a k vybavení patřil stůl pokrytý tureckým kobercem, dvě „*sestle*“ (křesla s opěrkami pro ruce), dvě „*stoličky vyřezávané*“ (židle s opěradlem) a jedna „*stolička zelená*“. Na stěnách viselo 9 větších a menších obrazů, osmnáctery srnčí parůžky a desaterý kamzičí. Součástí vybavy bylo i „*lůžko se šraňky*“ – pozdně renesanční pohovka k dennímu odpočinku,²⁴⁾ se dvěma matracemi, jedním polštářem a červenou pokrývkou.

Z pokoje se směrem k východu vstupovalo „*dveřmi fasovanými se západitým zámekem a klikou*“ do pánovy komory

19) J. Francek, o. c., s. 290.

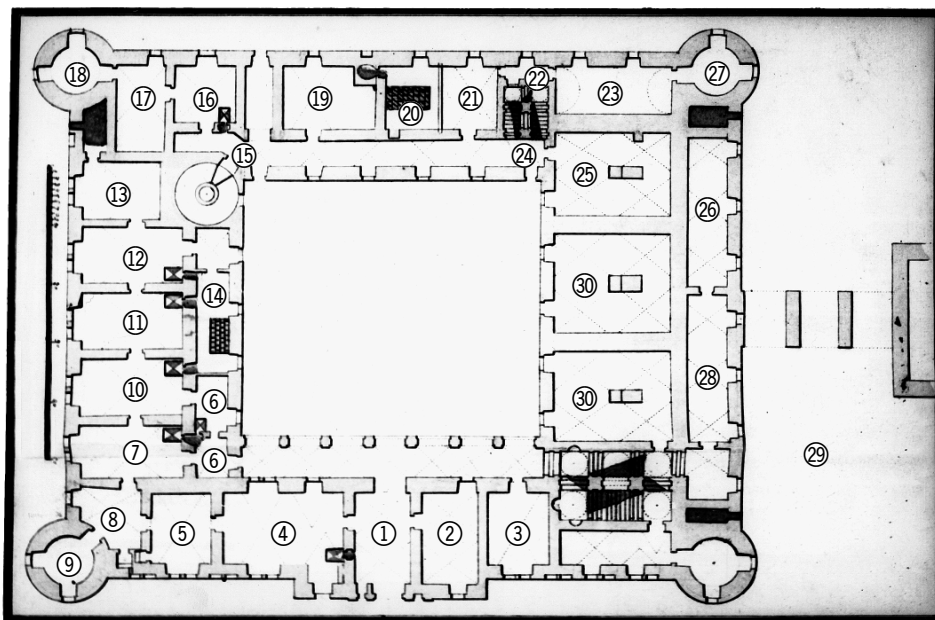
20) Dodnes se zachovalo několik pískovcových portálů a dveře kostelní oratoře z roku 1573 vykládané barevným dřevem. Ostatní vybavení interiéru zaniklo při pozdějších přestavbách.

21) M. Lejsková-Matyášová, o. c., zde také o výzdobě stropů a stěn a analoie k jiným zámkům v Čechách.

22) Jednalo se zřejmě o poměrně vzácnou renesanční dřevěnou klenbu, viz Urbár panství Kostelec, f. 25v, 34–36v.

23) Tamtéž, f. 24.

24) J. Petráň, Dějiny hmotné kultury II/1, o. c., s. 260.

Obr. 8: Kostelec nad Černými lesy, půdorys přízemí vlastního zámku, plán J. Jäger z r. 1779. Tento i následující plány představují návrh barokní přestavby zámku, která se půdorysně kryla s renesančním stavem (dostavěno bylo pouze jihovýchodní nároží s věží, větších změn doznala schodiště), dispozice místností zůstala (kromě východního křídla) více méně zachována. 1 – vstupní brána, 2 – prádelna s přilehlou kuchyňkou, 3 – „sirotčí sklep“, 4 – v tomto prostoru se hned při bráně nacházel malý sklípek na ukládání soli a malá kuchyňka, na něž navazovala „taffelstuben“ – jídelna personálu, 5 – komora se „secretem“, 6 – klenutá síň, 7 – hejtmanský pokoj, 8 – klenutá komora s přístupem do sklepa pod nárožní věží a se „secretem“, 9 – klenutá komora v nárožní věži, 10 – hejtmanská kancelář, 11 – klenutá komora a „dřevnice“, 12 – fraucimor a 13 – fraucimorská komora se „secretem“, 14 – síňka s „vohništěm pro strojení jídla“ a druhým vstupem do „dřevnice“, 15 – síňka s přístupem ke šneku, 16 – klenutá světnice s kamny, 17 – klenutá komora se „secretem“, 18 – komora v nárožní věži, 19 – klenutá síň se studnou a za ní směrem k severu „secret vobecní“, 20 – hlavní zámecká kuchyně, 21 – síňka, spížárna a světnice pro kuchaře, 22 – klenutá komora, 23 – zadní komora, 24 – na místě barokního schodiště se původně nacházel „šnek“ o 97 schodech, přístupný přímo z nádvoří a vedoucí až do podstřeší, 25 – „sklep povrchní z kamene silného a štukoví klenutého“, 26 – „ulice klenutá“ – chodba, do níž byl vchod z předchozího „sklepa“ a která propojovala prostory celého křídla s bažantnicí, 27 – komora ve věži, přístupná z „ulice“, 28 – původní šnekové schodiště do prvního patra zakončené padacími dveřmi, 29 – nároží v renesančním období nedokončené, nacházela se zde bažantnice, 30 – dva nadzemní sklepy.

s prkennou podlahou a kazetovým stropem, zdobeným podobně jako v pokoji, a malovaným alegoriemi ročních dob a čtyř živlů. Součástí vybavení byla „almara ve zdi s farchy a s železnými rozvíracími dveřmi pevným zámkem západitým dobře opatřená.“ Z komory vedly dveře na dřevěnou pavlačku k východnímu křídlu, kudy se chodilo do kostela, vedle nich byl záchod („secret“) s odpadem do valů.²⁵⁾

Mobiliář sestával v roce 1611 z „postele velké pod nebesy, okolo firhank vázaný a bílý vyšívaný“, tři „malovaných almar, židle zelený malovaný“, 3 obrazů na stěnách (z toho 1 portrét), 7 knih a „puntu železného plátnem podšitého“ (náprsní krunýř jako součást zbroje).

Inventář z roku 1618 je řazen věcně, takže lze jen výjimečně určit, kde byly věci uloženy. Přesně lokalizovány jsou jen „čalouny zlatem tlačený v pokoji a komoře Jeho Milosti Páně“.

Pán domu obýval bezesporu nejreprezentativnější prostory zámku v průčelním křídle se vstupem z arkády a vybavené největším přepychem. V tomto případě však požadavek reprezentace zřejmě převážil nad potřebou pohodlí. Pokoje sice měly okna k jihu, ale vstupní dveře se obracely k severu, aniž by je chránila nějaká předsíň. Z komory, kde pán spal a kde se netopilo, vedly dveře přímo ven na pavlač, také bez předsíně nebo jiné ochrany před chladem a vět-

rem. Z tohoto hlediska byly mnohem výhodnější pokoje v západním křídle se vstupy chráněnými mázhauzem, nebo na opačném konci východního křídla, kde několik komor navazovalo na nárožní rondel a bylo osvětleno okny z jihu i západu.

Chlad byl ale asi faktorem, který znepříjemňoval život na všech šlechtických sídlech. Z dobové korespondence a dalších pramenů vyplývá, že v zimě se používaly kožešinové oděvy i při pobytu v místnostech. Při vstávání a uléhání na lože oblékali šlechtici „šlofpelc“ – objemný kožešinový plášť potažený brokátem nebo sukem, pod nímž se i spalo.

Chlad v komorách poněkud zmírňovala různá ohřívadla a zahřívací láhve vkládané do postelí. Nebyl to ale ani zdaleka komfort pro všechny – na Kostelci se roku 1618 našlo jediné mosazné ohřívadlo a jedno cínové „zahřívadlo ložní“.

Další nepříjemnou okolností bylo směřování oken pánova pokoje do předního nádvoří, kde se odehrával veškerý pracovní ruch a kde přímo pod panskými okny byla kovárna. Přitom je ve „Zlaté knize“ několikrát zdůrazněn

půvabný výhled do krajiny, jaký poskytovaly pokoje západního a severního křídla.

Vedle panského pokoje se ve vstupním křídle nad bránou nacházela „hlavní neb životní taffelstuben“ – tabulnice, panská jídelna. Byla obvyklou součástí renesančních zámků a plnila několik funkcí. Byla jídelnou i „obývacím pokojem“ rodiny, scházeli se tu přátelé a hosté, odbývaly se dvorské ceremoniály, hrály hazardní hry, po smrti zde bylo vystaveno páново tělo. Tomu odpovídala i reprezentativní výzdoba a luxusní vybavení.²⁶⁾

Kostecká „Taffelstuben“ byla přístupná z arkády a z pánova pokoje, vcházelo se z ní směrem na západ do dalšího z řady pokojů. Měla čtyři okna směrem na přední nádvoří a vzhledem k pravidelnému rozvržení okenních otvorů musela být dvakrát větší než panský pokoj a většina dalších pokojů se dvěma okny. Podlaha zde byla „vápenná litá“, „kamna černý neb železný barvy na šesti kamenných sloupcích a odtud obzvláštní topení s dvířkami dřevěnými s klikou zavříté z pavlače“. Kazetový strop zdobily zlacené soustružené růžičky a „malování rozdílných římských rekův a hrdin, též všelijakých erbů starožitných a jiných rozdílných věcí“.²⁷⁾

26) Vzhledem k časté výzdobě erby vlastníka, jeho příbuzných popř. členů dvora nesla na jiných zámcích označení „erbovní světnice“ – např. na Českém Krumlově, J. Petráň, Dějiny hmotné kultury, II/1, o. c., s. 228–231.

27) Urbář panství Kostelec, f. 24v–25.

25) Urbář panství Kostelec, f. 24–24v.

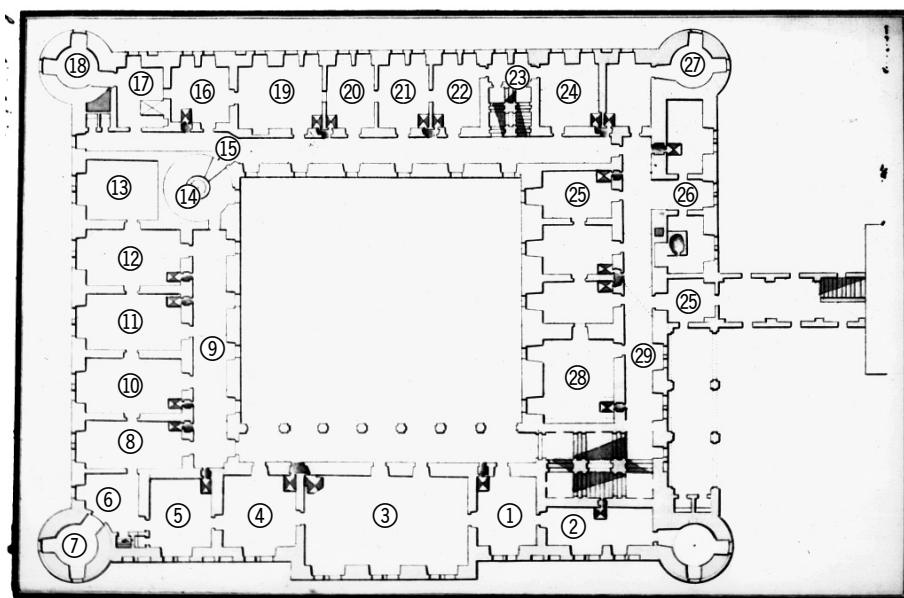
Stěny pokrývaly tapety a 7 obrazů. Další vybavení korespondovalo se společenským využitím místnosti. Tvořil je podle inventáře z roku 1618 kulatý stůl, dva bílé stoly, 16 vyřezávaných stoliček a 1 „sesle“ – křeslo pro pána domu. V roce 1621 byly zaznamenány navíc 2 vyřezávané stoličky, „stolička svěřací červená kožená“ – skládací židlička a „šenkyšek žlutý“ – příborník, kam se vystavovalo luxusní nádobí a před servírováním se odkládaly pokrmy a nápoje.

Kde na Kostelci bydlely paní domu, se nedozvíme ani z inventářů ani z urbáře. Podle analogií renesančních zámků v jižních Čechách víme, že apartmá paní domu se nacházelo obvykle v druhém patře nad pokoji manžela a bylo s ním propojeno samostatným schodištěm. K „bytu“ paní domu kromě obvyklé komory a pokoje patřil dětský pokoj a místnost pro chůvy, spolu s pokojem fraucimoru (šlechtických dívek, které dělaly paní společností).²⁸⁾

Na Kostelci se fraucimor nacházel poněkud netradičně v přízemí v západním křídle. Byl tvořen pokojem a komorou se zachodem přístupnými z nádvoří přes síň. Vytápěn byl „kamny železný barvy“, stěny zdobily roku 1611 nástěnné koberce a 3 obrazy. Další vybavení sestávalo ze dvou stolů a jednoho „stolu kamenného“ (luxusní stůl s barevným kamenem vykládanou deskou), jednoho koberce na stůl, jedné židle a dvou obyčejných „stoliček“. Součástí pokoje byl „šenktis ve zdi“, v němž se našlo 11 stříbrných lžiček.

V mladších inventářích nenajdeme zmínky ani o fraucimoru, ani o pokojích paní domu. Tehdy ovšem žádná paní domu na Kostelci nežila. Matka posledních Smiřických již zemřela, Albrecht Jan se nestačil oženit, jeho sestra Markéta Salomena byla vdaná a Eliška Kateřina byla od roku 1608 uvězněna na Hrubé Skále. V době pořízení posledního inventáře roku 1621 byla už po smrti.

Další místnosti působí při četbě inventářů dojmem hostinských pokojů, nádherných, ale využívaných jen zřídka, zařízených standardně téměř jako hotelové pokoje. V pokojích písaři obvykle našli stůl a několik židliček, stěny byly potaženy tapetami a někde visely obrazy. V komorách bylo několik postelí s nebesy, ustlaných povlečenými peřinami a polštáři. Kde se ukládaly rezervní peřiny, povlečení

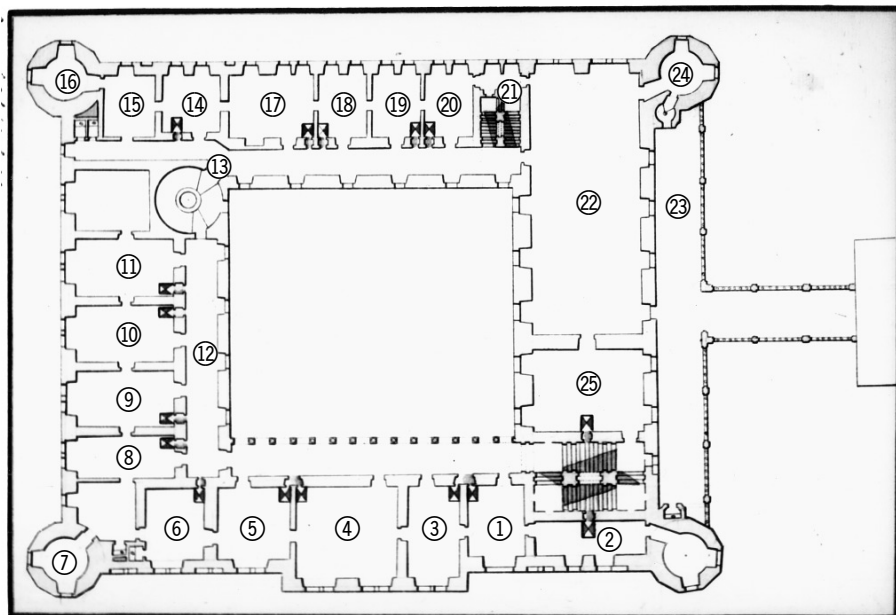
Obr. 9: Kostelec nad Černými lesy, půdorys prvního patra vlastního zámku, plán J. Jágra z roku 1779. 1 – „pokoj stříbrný“ – pokoj pána domu, 2 – komora pána domu se „secretem“ a vstupem na dřevěnou pavlač vedoucí do východního křídla, 3 – „hlavní neb životní taffelstuben“, 4 – pokoj s podlahou „z vápna litou“ a kazetovým stropem malovaným „poetickými figurami“, 5 – komora s „vlaským komínem“, stropem „v okrouhlost klenutým“ a vymalovaným „na způsob ráje“, na stěnách krajiny, ke komoře přiléhá „secret“, 6 – komora „v okrouhlost klenutá“, 7 – „vejstupek neb rundel“, 8 – „komora klenutá bez malování“ s „vlaským komínem“, 9 – maza-hauz, 10 – pokoj s kazetovým stropem malovaným výjevy z trojské války, 11 – pokoj s kazetovým stropem s malbami sedmi divů světa, 12 – pokoj se „stropem lomeným vypuklým truhlářským dílem dělaným a malovaným“ triumfů římských císařů a řeckých hrdinů, 13 – komora se „secretem“ a kazetovým stropem s alegoriemi sedmi planet a dvanácti znamení zvěrokruhu, 14 – šnekové schodiště, 15 – síňka s malovaným stropem, 16 – pokoj s kazetovým malovaným stropem, 17 – komora s kazetovým stropem a „secretem“, 18 – „rundel klenutý“, 19 – pokoj s kazetovým stropem s alegoriemi sedmi svobodných umění a výjevy z dějin panů ze Smiřic, 20 – komora s kazetovým malovaným stropem a se „secretem“, 21 – komora s malovaným kazetovým stropem, 22 – pokoj s kazetovým malovaným stropem, tři posledně jmenované místnosti měly okna do nádvoří i „do valů“ – v plánu naznačená chodba neexistovala, 23 – malá síňka s kazetovým stropem, 24 – velký pokoj, v němž byly vyzděny dvě malé klenuté komůrky se „secretem“, v pokoji s nacházelo ohniště „pro pálení všelijakých vod“, následující místnosti nelze určit zcela přesně, protože jejich dispozice byla barokní přestavbou změněna, 25 – „veliká síň“ s „vlaským komínem“ a „táflováním stropem skrze patrony malovaným“, jíž se procházelo ke kostelu a kam ústilo šnekové schodiště s padacími dveřmi z přízemí, na síni byla vyzděna malá klenutá komůrka bez oken, okna síně ústila do nádvoří, dvě byla obrácena ke kostelu, 26 – pokoj „slove k bílému koníčku“ s kazetovým stropem s malbami krajín, z něj směrem k severu komora, z níž byl vchod do „rundele sklenutého“ (27), 28 – pokoj s nedokončenými kamny a kazetovým stropem, vedle něj klenutá komora, 29 – z velké síně před vstupem na most ke kostelu se směrem k jihu vcházelo do malé síňky se „secretem“, odtud do světnice s kazetovým stropem malovaným „poetickými figurami“ a se zazděným krbem, odtud opět k jihu se vcházelo do „sklepu klenutého, slove Raje“, který byl vymalovaný obrazy krajín s ptactvem. Tato místnost byla dřevěnou pavláčkou spojena s komorou pána domu v jižním křídle.

a další textilie se z inventářů nedá zjistit, jsou zde zachyceny sumárně bez místa uložení. Přitom to nebyla ani zdaleka malá čísla. Např. roku 1618 se na zámku našlo 127 peřin, 94 polštářů a 58 podušek, 52 prostěradel, 108 cích na peřiny, 88 povlaků na polštáře a 70 povlaků na podušky. A to se jednalo o domácnost bez paní domu, která by jistě přinesla velké množství textilu jako součást výbavy.

Spolu s ložním prádlem a ostatním textilem se uchovávaly i „turecké koberce“,²⁹⁾ které se na počátku 17. století nepokládaly na zem, ale užívaly se jako velmi luxusní a módní příkrývky stolů, jídelních i psacích.³⁰⁾ Při jídle se sundávaly nebo se zakrývaly lněným ubrusem. Na Kostelci se roku 1611 příkrýval tureckým kobercem stůl v „pokoji

29) Orientální vázané koberce, jejichž dovoz do Evropy byl zprostředkován Tureckem.

30) Stoly příkrýté orientálními koberci zachycuje celá řada portrétů ze 16. a 17. století, mezi nimi především díla H. Holbeina, která dala název jednomu specifickému typu koberců vyráběných v 16. stol. v Malé Asii a hojně dovážených do Evropy. L. Kybalová, Orientteppiche, Hannover/Main 1975, s. 9-11.

Obr. 10: Kostelec nad Černými lesy, půdorys 2. patra vlastního zámku, plán J. Jägera z roku 1779. 1 – pokoj s prostým dřevěným stropem „toliko od truhlářů malovaným“, 2 – komora se „secretem“, 3 – pokoj se „stropem plátěným fasovaným do lištiček, malovaným o synu marnotratném a erby starožitnými“, na zdech malby krajin, 4 – pokoj s prkennou podlahou a obyčejným dřevěným stropem, 5 – komora se „secretem“, prostým malovaným stropem a cihlovou podlahou, na stěnách malby krajin, 6 – komora se „secretem“, 7 – „rundel neb věž“, v něm kazetový nemalovaný strop, 8 – pokoj s kazetovým nemalovaným stropem, 9 – komora s kazetovým stropem s výjevy z mytologie, 10 – pokoj se stropem malovaným „poetickými figurami“ a cihlovou podlahou, 11 – komora se „secretem“, kazetový strop bez maleb, 12 – mazhaus vydlážděný cihlami, s kazetovým nemalovaným stropem, 13 – síňka s kazetovým nemalovaným stropem, 14 – pokoj s kazetovým nemalovaným stropem, 15 – komora se „secretem“, 16 – „rundel nebo věž“ s kazetovým nemalovaným stropem, 17 – pokoj s kazetovým stropem „ještě nemalovaným“, 18 – komora se „secretem“, 19 – komora s kazetovým stropem malovaným scénami z mytologie, 20 – světnice s malovaným kazetovým stropem; předchozí čtyři místnosti měly okna do valů i na nádvoří, v plánu zakreslená chodba neexistovala, 21 – malá síňka, 22 – „palác“, 23 – „altán nebo veliká pavlač“, 24 – „rundel klenutý nebo nárožní věž“ se šnekovým schodištěm do podkrovní, 25 – „prkenice“.

panským“ a ve francimoru. V roce 1618 se našel 1 „koberce turecký na vokrouhlý stůl“, 7 „na čtyřhranný stůl“, 1 „na tabuli tureckou“ a 4 „koberce prostý“.

Součástí všech komor u pokojů byl záchod „secret“ s odpadem do valů. Současné panstvo používalo i nočníky – cínové „hrnce k ložím“, jichž se roku 1611 na Kostelci našlo celkem 29.

Do valů kromě odpadů ze záchodů ústily „trativody“ ze všech provozů na zámku: z kuchyně a prádelny, vyhlávala se tam veškerá špinavá voda, vyhazovaly odpadky, vyvážel hnůj ze stájí na předzámčí, stejně jako odpad z masného krámu, který stál těsně před hlavním vjezdem do zámku a kde byla současně i porážka. Takové množství organického odpadu muselo zvláště v létě prostory zámku zamořovat všudypřítomným zápachem a obrovským počtem much.

V zámku se nacházelo také několik specializovaných pokojů. Byl to především „zelený pokoj“, kde byla uložena knihovna. Jeho umístění nelze bohužel přesně určit. Ve východním křídle byl v prvním patře pokoj „s vohništěm pro pálení všelijakých vod“, v inventářích najdeme i příslušné „alambíky, v kterých se voda pálivá“ a „kotlíky měděný k vodám pálení“. Takové destilační soupravy se užívaly k domácí výrobě léků a kosmetických přípravků z bylin, což býval zájem a povinnost paní domu.

Pán domu naproti tomu jistě projevoval větší zájem o dvě „rystkomory“ (zbrojnice), umístěné na Kostelci v prvním patře západního křídla předzámčí. Umístění mělo svou logiku. Vedle „rystkomory“ měl totiž vyhrazený byt zámecký purk-

rabí, do jehož správy spadala. Zde byly uloženy nejen zbraně a zbroj pána domu, popř. dalších příslušníků rodiny, ale i vojenské vybavení pro najímané žoldnéře včetně „kusů a kousků“ (těžkých a lehkých děl k obraně zámku) a vše potřebné do vojenského ležení. Vedle tří stanů se tu našel i stan pro kuchyni a stan pro koně, 4 vojenské stoly potažené černou kůží a 19 vojenských stoliček, vojenské lůžko, „hrobová truhla a v ní toulců k muškétám a jiných věcí“, jiné vojenské železem pobité truhly a „truhla vysoká se čtyřmi cejnovými fláškami na vosla“. Kromě vybavení ryze vojenského zde byly uloženy lovecké zbraně a potřeby k turnajovým hrám, nejrůznější nástroje na koně a lovecké trofeje v obrovském množství. Jen jeleňích parohů napočítali písaři 355. Srnčí parůžky nepočítali vůbec a rovnou zapsali, že jich je „celá hromada“. Jiné předměty by se hodily spíše do kunstkormory nebo mezi panské cennosti. Sem by patřila bezesporu „indánská zbroj“ nebo „almara bílá se čtyřmi přehradami a v ní sklenic benátského skla plno.“

Pokoje byly osvětleny převážně přenosnými svícní, popřípadě velkými svícní upevněnými na stěnách nebo u stropu. Roku 1618 bylo na Kostelci 49 cínových přenosných svícnů a jeden mosazný. Velké mosazné svícní osvětlovaly „prkenice“ – hodovní síň, fraucimorskou světnici, 4 „svícní s voblouky“ byly přibity k římsám v „taffelstubu“ a jeden svícen „mosazný visutý o dvanácti cívkách“ se nacházel „na paláce“. Kromě toho se užívaly i svícní z lacinějších materiálů, které se do inventářů nedostaly, naopak zaznamenáno bylo několik zasklených luceren užívaných venku, nebo v místnostech s větším rizikem požáru. Služebný personál mohl také svítit obyčejnými lampičkami na olej, o jejichž existenci se sice inventáře nezmiňují, ale o značné spotřebě tuku na svícení na šlechtických sídlech se dozvídáme z dobové korespondence a účtů.

Jak už jsem se zmínila, vytápěly se pokoje především kachlovými kamny, přičemž kouř vycházel do komínů společných pro dva pokoje nad sebou nebo vedle sebe. Pouze síň a síňka v prvním patře východního křídla a dvě komory v průčelním křídle byly vybaveny krbem.

Společenským příležitostí bylo vyhrazeno celé druhé patro východního křídla, kde se nacházela „prkenice“ a „palác“. „Prkenice“ pojmenovaná podle neobvyklé prkenné podlahy byla hlavní hodovní síň zámku. Zde se scházela společnost ke slavnostním hostinám a zábavě. Do „prkenice“ se vstupovalo z arkády průčelního křídla „dveřmi mocnými na pantích, rozdílným dřívím barevným kunstem truhlářským vykládanými a fládrem vysazenými.“ Osvětlovala ji tři velká

půlkruhovitě zakončená okna směřující k východu, dvě k jihu a jedno k západu do nádvoří. Topilo se v kachlových kamnech „černý neb železný barvy na podkamní zděným“. Strop byl „pěkně kunstovně dílem truhlářským dělaný, však ještě (!) nemalovaný.“ Zato těsně pod ním byly na stěnách vymalovány „fachy zdělaný na způsob vinných hroznů, rozdílných květů a listů.“ Zbytek stěn mohl být příležitostně vyzdoben nástěnnými koberci nebo tapetami, viselo zde také 14 královských portrétů a portréty Jaroslava I. ze Smiřic a jeho manželky. Součástí výzdoby byly i lovecké trofeje. Vybavení tvořily čtyři „tabule dlouhý prostý“ (velké jídelní stoly), jeden stůl, 24 „zelených stoliček“ a 4 „kožený sesle“. Dominantu pokoje tvořil „šenktiš zlatý“ – velký příborník, s nímž se počítalo už při stavbě zámku. Tři východní okna byla nepravidelně rozmístěna, aby se mezi ně rozměrný kus nábytku vešel tak, že jedno z nich bylo „do rohu dále vysazený pro šenktiš a nad tím klenutí udělaný.“

Ke slavnostnímu stolování patřilo i luxusní stolní prádlo a náčiní. Jedlo se zpravidla na cínovém nádobí, picí nádoby a lžíce ke zvláštním příležitostem se zhotovovaly ze stříbra a pozlacovaly se. Renesance vytvořila bohatou škálu stolního nádobí: talíře, různé typy mis a misek pro jednotlivé druhy pokrmů a omáček, „šály“ – hluboké misky, konvice, láhve, slánky, nálevky, „medenice“ – umyvadla k umývání rukou před a po jídle atd. Největší tvarová různorodost panovala zřejmě mezi čísemi a poháry, vyráběnými nejen z cínu, stříbra, zlata nebo skla, ale také z exotických materiálů, např. alabastru, kokosových ořechů, rohů nosorožce apod. I tyto předměty plně odpovídající manýristickému vkusu najdeme v inventářích rodu Smiřických, ale nikoliv na Kostelci, pouze na Hrubé Skále a v pražském paláci. Zde byla ostatně uložena většina klenotů, šperků a dalších cenností. Palác v hlavním městě se totiž stále více měnil na hlavní sídlo rodu a především hlavy rodiny, neboť se nacházel v centru politického dění.³¹⁾ Hrubá Skála jako původní sídlo jedné z větví rodu zůstala významným a kompletně vybaveným zámkem i v době, kdy ostatní zámky a tvrze poklesly pouze na hospodářská centra jednotlivých panství. Pokud bylo potřeba, převáželo se vybavení z Hrubé Skály na Kostelec a naopak.

Největší jídelní souprava se na Kostelci nacházela v roce 1611, další inventáře už popisují mnohem menší soubory. Část snad dostala věnem Markéta Salomena, něco mohlo být i součástí majetkového vyrovnání vdovy po zemřelém Jaroslavovi II. ze Smiřic. „Od cínového nádobí“ se roku 1611 našlo 1739 mis nejrůznější velikosti a tvaru z nového cínu a 172 ze starého, 83 misky a 4 misky „dětské“, 603 talíře, 96 slánek a obrovské množství různých konvic, konviček, číší, umyvadel s nálevkami i bez nich, „šálů“ atd. K výčtu servirovacího nádobí patřila i „mříže pod ryby“, „necky na máslo“, „vana měděná k prochlazení vína“, „štauda“ apod.

Mezi klenoty uloženými v pražském paláci zaznamenala komise příklady pravé manýristické nádhery: 24 pozlacených vybičených „šálů“, „koflík jeden do druhého vcházející“, „koflík s víkem z vořechu indiánského“ (z kokosového ořechu), „koflík s víkem z alabastru bílého“, „kredence velký vysoký v pouzdrách pozlacený 2“ (skvostný pohár podle italského vzoru), „koflík v pouzdře v způsob panny, po-

Obr. 11: Kostelec nad Černými lesy, podkruchtí se vstupními dveřmi do zámecké kaple (foto T. Bínková, 1981).

zlacený“, „číší pozlacených do sebe vsazených 6“ atd. Celkem 110 stříbrných, pozlacených koflíků, číší, nálevek, konviček, „medenic“, lžic, vidliček, misek, „flaší“ a svícňů.

V inventářích chybí skleněné (kromě benátských sklenic v „rystkomoře“) a majolikové nádobí, v té době velmi módní a ve šlechtických domácnostech hojně užívané. Snad bylo zařazené mezi osobní věci některé členky rodu a proto nezapsané.

K dokonalému stolování patřilo stolní prádlo, jehož soubor pozůstával z ubrusů na stoly popř. „tabule“, ubrousků – „servitů“ a ručníků k utření rukou před jídlem a po něm. Na běžný jídelní stůl se počítalo s jedním ubrusem, jedním ručníkem a dvanácti „servitů“, přičemž se stolní prádlo mezi jednotlivými chody alespoň jednou vyměnilo. Všechno bylo z kvalitního lněného plátna zhotovovaného přímo na panství pod dohledem paní domu. Oblíbené byly i kupované ubrusy a ručníky z damašku. Roku 1618 se na Kostelci našlo 61 plátěných a damaškových ubrusů na stoly a tabule, 64 různých ručníků a servitů na 36 stolů. Kromě toho bylo „ve sklepě Jeho Milosti Pána“ uloženo ještě nerozstříhaných 592 lokte damaškových ubrusů, 726 loktů ručníků a „servitů“ a prádlo na 57 stolů a dvě tabule.

Stříbro, cín a stolní i ložní prádlo měla na starost zámekká hospodyně (klíčnice) pod přímým dohledem paní domu. Část věcí, především ty cennější, se proto uchovávaly v sousedství jejího bytu („ve sklepě klíčnickém“). Jeho umístění na kosteleckém zámku však není z inventářů jasné.

31) K tomuto tématu např. P. Maťa, Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem, Ope-
ra historica 7, 1999, s. 139–162.

Obr. 12: Kostelec nad Černými lesy, portál hlavního společenského sálu „paláce“ (foto T. Bínková, 1981).

Po hostinách následoval obvykle tanec a konverzace ve vedlejším sále „paláci“. Ten zabíral zbytek křídla až k nárožní věži a pokojům vedlejšího křídla. Osvětlovalo ho 11 velkých půlkruhovitě zakončených oken – 4 k severu, 3 k východu a 3 k západu. Vcházelo se dvoukřídlymi dveřmi z „prkenice“ a podobnými na opačném konci ze sínky oddělující „palác“ od pokojů. Kazetový strop zdobila malba „o Jupiterovi, Cupidovi, Venuši a jinších“, podlaha byla „dlážděna dlaždicemi“. Dalšími dvoukřídlymi dveřmi se vcházelo do „rundele klenutého nebo nárožní věže“ s luxusní podlahou z polévaných dlaždic. Odtud vedlo vřetenové schodiště do podkrovní, kde byla ve věži další místnost se stropem „truhlářským dílem dělaným“ a obyčejnou dlaždicovou podlahou. Z „paláce“ se vstupovalo směrem k východu „na altán nebo celou pavlač“ táhnoucí se po celé délce křídla. Strop pavlače malovaný loveckými válečnými a „filosofickými“ výjevy podpíralo 6 „sloupů točených na způsob soustruhu“. Palác se nevytápěl a opatřen byl jen minimálním vybavením. K němu patřily tapety, „svícen visutý o dvanácti cívkách“, 23 „rohů jeleních fasanových“ a 3 „židle dlouhý“ – lavice podél stěn.

PROVOZ ZÁMKU A SPRÁVA PANSTVÍ

Provozní činnosti, které zajišťovaly pohodlí pána domu, se koncentrovaly v přízemí druhého nádvoří a v předzámčí.

V přízemí vlastního zámku v severním křídle byla umístěna především hlavní zámecká kuchyně, kde se vařilo pro rodinu pána domu, hosty, některé příslušníky dvora a služebnictvo. Úředníci, kteří měli v předzámčí vyhrazeny byty (důchodní písař a purkrabí), zde měli i vlastní kuchyňky. Panstvo a členové dvora jedli v prvním nebo druhém patře, pro ostatní byla vyhrazena „veliká světnice klenutá slove taffelstuben“ v přízemí jižního křídla, blízko brány. Hned vedle „taffelstuben“ se nacházela síňka s „veřejnými“ zachody s odpadem do valů.

Na některých renesančních zámcích byla oddělena kuchyně pro dvůr a nižší služebnictvo, ale na Kostelci tomu tak zřejmě nebylo. Kde jedl služební personál, není zcela jasné. Hierarchie stolování byla přesně dána a nebylo myslitelné, aby vedle sebe zasedli k jídlu panští úředníci a např. pacholci od koní. Kuchyňský personál se stravoval přímo v kuchyni.³²⁾

Zámek měl vlastní pekárnu v přízemí západního křídla předzámčí.

Zásoby potravin se uchovávaly v různých částech zámku, především v klenutých přízemních místnostech, kde bylo chladno a zároveň nehrozilo takové nebezpečí požáru. Hned vedle vstupní brány předzámčí se v přízemí západního křídla nacházel „sklep klenutý“³³⁾ pro všelijaké potřeby hospodářské, skrze to klenutí v jednom trámu kruh pro váhu, v něm váha velká pro vážení všelijakých hospodářských věcí s závažím rozdílným“. Rejstřík zde ukládaných a vážených věcí (zejména potravin a různých surovin, či krmiv) vedl zámecký purkrabí.

Obilí a mouka se ukládaly v prvním patře východního křídla předzámčí do dvou špýcharů a moučnice a spadaly do účetnictví obročního písaře. Ve špýcharech se přechovávala i vlna a len před zpracováním nebo prodejem.

Hned vedle fortny, již se vcházelo na „zadní plac“, byl „malý sklípek klenutý s železnými dveřmi, v kterémž se sůl pro potřebu dvorskou a jiný deputáty zavírá.“

Potraviny pro bezprostřední spotřebu se uchovávaly ve spížirně sousedící s kuchyní, odkud se scházelo do podzemního sklepa, pro uložení potravin vyžadujících větší chlad.

Podsklepeno bylo i celé západní křídlo zámku, kde se asi nacházely vinné sklepy. Jednalo se o jeden velký nedělený klenutý prostor „na šesti sloupích kamenných na čtyři strany tesaných, do něhož z placu k západní straně dveře a mříže, schodův kamenných a štukových 22, kanťůře náležité.“³⁴⁾

Oddělený malý sklípek se nacházel pod pokojem fraucimoru a byl samostatně přístupný ze síně před tímto pokojem. Podsklepení měla i jihozápadní nárožní věž, kam se vcházelo padacími dveřmi po vřetenovém schodišti přímo z bytu hejtmana panství v přízemí západního křídla.

Voda na vaření se brala ze studně v klenuté síni vedle kuchyně se samostatným přístupem z nádvoří. Za touto síní směrem k severní straně křídla byl „secret vobecní“ pro kuchaře a personál. Pro ně byla také vedle kuchyně a spížirny „světnice klenutá, v níž kamna černý polívaný, topení do komína hlavní kuchyně vcházející“. Se světnicí sousedila komora, obě měly po jednom okně na severní stranu.

32) Podrobně rozebírá stolování a zasedací pořádky na renesančních šlechtických sídlech J. Hrdlička, *Hodovní stůl a dvorská společnost*, České Budějovice 2000, zejména s. 130–175

33) Jako sklep se označovala jakákoliv klenutá místnost, která nemusela být nutně v podzemí.

34) Urbář panství Kostelec, f. 19v–20.

Další rozsáhlé úložné prostory zabíraly většinu přízemí východního křídla. Po celé jeho délce vedla široká klenutá chodba – „ulice“ – spojující tři „sklepy z kamene silného a štukový klenutého na jednom silném sloupě kamenným ze štukový pod klenutí pro bezpečnost postaveným s kantnými náležitými v něm udělanými.“ Nejsevernější ze sklepů byl přístupný z nádvoří i z chodby, prostřední pouze z chodby, přičemž do nádvoří měl okno „bez skla a v něm místo mříže štafjové křížem do štuk zadělání s rozsekanými a roztaženými špicemi 3“. Třetí sklep na jihovýchodním konci křídla byl přístupný také z chodby a měl jedno stejně zamřížované okno do nádvoří, jedno na jih k bažantnici a jedno do chodby. Touto chodbou byla také přístupná bažantnice.

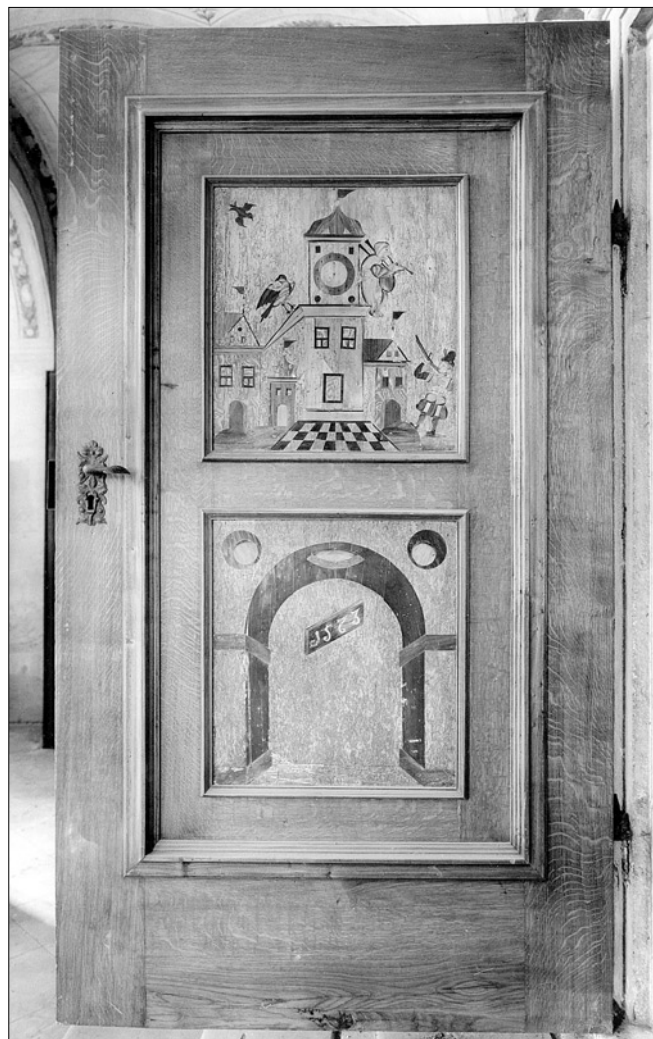
Jako úložné prostory mohla sloužit i půda, i když pro to nemáme na Kostelci důkaz. Podkroví vlastního zámku bylo rozsáhlé, přístupné dvěma schodišti v severozápadním a severovýchodním nároží nádvoří a bylo zcela průchozí. Vstup do podkroví byl možný také schodištěm z arkády druhého patra. Zvlášť upravena byla pouze podkroví jednotlivých věží, opatřená dlážděnou podlahou a stropy „truhlářským dílem dělanými, však nemalovanými“. Z podkroví každé věže vedlo pět oken na různé světové strany a autoři urbáře opakovaně zdůrazňovali, že se odtud „do městečka i jinde do polí na kolik mil hleděti může“. O jejich účelu nevíme nic bližšího, pouze podkroví severovýchodní věže přímo propojené s „palácem“ mohlo snad sloužit jako vyhlídka pro hosty.³⁵⁾

Velikost, vybavení a inventář kuchyně odpovídaly množství jídla, které se tu připravovalo. Klenutá kuchyně měla dvě velká a tři malá ohniště se dvěma komíny, do nichž se kouř sbíral dvěma „pláští nad vohništi zdělanými a každý plášť je usazený přes celou kuchyni silnými dubovými nadýl dvěma a na přičky čtyřmi trámy, k tomu dvěma železnými pruty s závlačkami do trámů a klenutí, ještě pro bezpečnost mezi pláští sloup štukový čtyřhranný pro držení toho, jako i pro pomoc klenutí postavený jest.“ Kromě ohnišť byla v kuchyni i pírka na pečení dortů a paštik (rafinovaných pokrmů z masa, které vyráběli specializovaní kuchaři – paštikáři).

Pro vylévání špíny a vyhazování odpadků sloužil trativod do valů. Drobnější kuchyňské potřeby se uchovávaly v almaře ve zdi mezi okny do nádvoří, kuchyňské nádobí se rozvěšovalo po zdech nebo se ukládalo ve spížírně. Kuchyni osvětlovala tři okna s mřížemi na sever a tři do nádvoří k jihu, opatřená okenicemi. Vybavení kuchyně tvořilo 26 různých velkých kotlů, 4 hrnce, 9 pánví, „kozy pod pečtí“, mísy, rožně, naběračky, hmoždýře, „pres železný, v kterém se koření tlač“, rošty, řeznické sekery i sekery na dřevo, obyčejné i řeznické nože a další předměty.

Pro zásobu dřeva k topení v kuchyni a v pokojích sloužila síňka v přízemí západního křídla označovaná jako „dřevnice“.

Zámek měl vlastní prádelnu, kde se pralo panské oblečení, stolní i ložní prádlo. Byla umístěna v přízemí jižního křídla a vybavena trativodem na vylévání špinavé vody do valů a kamny se zabudovaným měděným kotlem „pro hřtí vody a vaření šatí“. Vedle prádelny byla navíc malá kuchyňka „pro topení“. Bílé prádlo se bílilo na bělidle východně od zámku. Mandlovalo se na mandlu umístěném v síni v přízemí západního křídla.

Obr. 13: Kostelec nad Černými lesy, intarzované vstupní dveře zámecké kaple datované rokem 1573 (foto T. Binková, 1981).

Užitkovou vodu poskytovala kašna ve východním koutě předního nádvoří „sroubená a dílem bečvářským pro vodu udělaná, střechou krytá, do níž se pro potřebu zámeckou po trubách lournických voda ze studýnek třech v lukách sousedův kosteleckých způsobených slove Za hlubokým dolem na devatery hony žene.“³⁶⁾

Pro provoz zámku a život šlechty byly nezbytné stáje pro koně umístěné v obou křídlech předního nádvoří. Na konci západního křídla byla „marštal veliká klenutá“ pro 18 koní, „kamením oblátkovým vydlážděná s kamennými kašnami, do nichž se voda pumpou i okovem ze studnice skrze okno po žlábků žene“. Šlo o druhou studnu stojící na opačném konci předního nádvoří než předešlá. Vedle stáje tu byly „dveře tuplované z prken složené, kterýmž se z předního placu do valů zděných ... po schodech vchází. Podle těch dveří jest studnice z valů od zadního placu vycházející dobře a nákladně vyzdvížená se dvěma vokovy na řetěze a s pumpou, v kteréž se ku potřebám dostatek vody koním velmi příjemný nachází.“³⁷⁾

Aby koně nestáli přímo na dlažbě, byla pro ně zbudována „stání dřevěná s pěknými sloupky a přívorami“. Stáj osvětlovalo jedno okno nade dveřmi do nádvoří, čtyři okna do valů na sever a čtyři okna „menší vrch samého klenutí, kteréž

35) Urbář panství Kostelec, f. 40–41.

36) Urbář panství Kostelec, f. 13v–14.

37) Tamtéž, f. 6v–7.

pro světlost vycházejí proti polední straně nad valů. Trativod na vylévání špíny ústí na severní stranu do valů.

Ze stáje se vcházelo do klenuté světničky pro kočí a „*rajtknechty*“ s jedním oknem na sever a jedním menším „*vrch samého klenutí*“ na západ. Ve světničce byla obyčejná kamna a záchod bez dveří.

Další dvě stáje se nacházely na opačném konci nádvoří v přízemí východního křídla. Byly dlážděny „*cíhlami zdíci na štorc*“ a opatřeny stánými „*z dříví s náležitými sloupky a přvorami*“ pro celkem 20 koní. Obě stáje osvětlovalo po třech oknech do nádvoří a malé okýnko nade dveřmi. Také odtud ústí trativod přímo do valů.

Roku 1611 stálo v panských stájích „*10 koní jízdních i s kleprlíky*“ (mimochoďníky), 12 hřebců bylo v době sepisování inventáře „*v vohradě na pastvě*“. Ostatní místa ve stájích musela být rezervována pro koně návštěv.

V sousedství stáje se nacházela „*komora štolmistrovská*“. Úkolem štolmistra byl dohled nad chodem stájí a nad jejich personálem, zodpovídal za výcvik a zdraví koní. Spravoval i s tím související mobiliář. V jeho komoře bylo roku 1611 uloženo 6 sedel „*nových nepotřebovaných*“ a 4 „*sedla stará vlaská s rystunky, 6 sedel německých, 3 fraucimorský sedla*“, dále chomout s „*kšírem bez zvonečků do saní a hols-pant se zvonci*“ (nákrčník). Další postroje se našly v rystkomoře.

Lovečtí psi („*psi ohařící*“), kteří neodmyslitelně patřili k panskému sídlu, byli chováni v zazděném klenutí mostu na přední nádvoří a „*v čase tepla do valův a z valův ven pouštěni*“.³⁹⁾

Na samém konci východního křídla se stájemí sousedila kovárna a „*tmavý klenutý sklípek*“, který „*se za uhelnu potřeboval*“. Před kovárnou a uhelnou stála „*kůlna klenutá na kamenných silných štukových sloupcích, při níž se... koně vázaly a pod kolnou... kovaly*.“ Jak vysvitá z výpovědi Jiříka Wagnera, nebylo úkolem kováře zdaleka jen kování koní a údržba náradí, ale také veškeré opravy kovového vnitřního zařízení zámku, včetně oprav kování nábytku.

Pod kůlnou vedl trativod, jímž odcházela do valů dešťová voda z nádvoří a přebytečná voda z kašny, užívaná i pro kalení železa.

Na provoz v bráně do předního nádvoří dohlížel branný, či vrátný, jemuž byla hned v sousedství brány po levé straně vykazána světnička a klenutá komora. Světnice byla opatřena oknem směřujícím na most, okno z komory vedlo přímo do brány.

Kolik personálu na zámku sloužilo a bydlelo, není možné z urbáře ani inventářů zjistit. V inventáři z roku 1611 jsou popsány některé místnosti pro služebnictvo, ale není zřejmé, kde se nacházely. Byla to „*komora děvč*“ zařízená pěti postelemi s pěti peřinami a stejným počtem polštářů. Podle souvislosti se zdá, že jednalo o jednu z komor v přízemí „*zadního placu*“. Snad v prvním patře zámku byla umístěna krejčovna, která kromě práce sloužila krejčímu i ke spaní. Obsahovala 3 stoly a „*lůže prostý*“ ustlané prostěradlem, dvěma peřinami a polštářem.

Někde v předzámčí se nacházela „*holomčí světnice*“ s komorou pro pět pacholků. Ve světnici byly pouze stoly, v komoře pět standardně ustlaných postelí.

Do předzámčí se soustřeďovala správa kosteleckého panství a celého dominia. Výjimkou byl „*sirotčí sklep*“ s pokladnou pro uložení sirotčích peněz a účtů v přízemí jižního křídla zámku. Pro bezpečnost byl opatřen dvojími železnými dveřmi vedoucími na nádvoří a mřížemi v oknech. Díky dobrému zabezpečení byl „*sklep*“ vhodný i pro ukládání jiných cenných věcí.

Hlavní osobou správy panství byl hejtman. Na velkých dominiích většinou pracovali hejtmáni pocházející z nižší šlechty, kteří měli vlastní, byť malý majetek. Nemuseli nutně bydlet přímo na zámku, ale většinou vlastnili dům ve městě. Na Kostelci byl ale pro hejtmana vyhrazen byt s přílehlou kanceláří v přízemí západního křídla druhého nádvoří. Byt sestával z pokoje se dvěma okny na západ a z komory s jedním oknem také na západ a se „*secretem*“. Pokoj i kancelář byly vytápěné kachlovými kamny se společným komínem. K pevnému zařízení kanceláře patřily dvě almarý „*s nejplatnějšíma spisy*“.

Pro poddané, kteří s hejtmánem téměř nepřicházeli do styku, a pro vedení vrchnostenských provozů byly mnohem důležitější kanceláře na předzámčí. Hlavní byla „*kancelář písaře důchodního, v kterýž se všelijaký spravedlnosti řídějí*“ umístěná přímo nad branou na předním nádvoří. Úkolem důchodního písaře bylo vedení panských financí včetně platů vybíraných od poddaných a správa příslušných knih a spisů. S kanceláří proto sousedila „*světnička klenutá pro zaopatření kněh purkrechtních, register soudních v lidských spravedlnostech, zádušních a počtech důchodenských*“.

V blízkosti kanceláře ve východním křídle byla vyhrazena „*malá světnička pro písaře kancelářského*“ – podřízeného písaři důchodnímu.

Dalšími úředníky byly purkrabí a obroční písař. Purkrabí spravoval hmotné hospodaření na panství a dohlížel na chod zámku. K dispozici měl dvě světnice, klenutou kuchyňku a dvě podkrovní komůrky v západním křídle předzámčí vedle obou rystkomor.³⁹⁾

Obroční písař vedl účty obilí, mouky a všeho, co s tím souviselo. Kromě nich jistě pracovala v hejtmanské a důchodní kanceláři celá řada dalších písařů a pomocníků. Jestli byli ubytováni přímo na zámku, kde byla ještě v budovách předzámčí řada komor a světnic, nebo jestli žili v panských domech ve městě, či ve vlastních domech, není možné z urbáře zjistit.

Vybavení místností předzámčí bylo pochopitelně mnohem chudší než ve vlastním zámku. Vstupovalo se většinou jednoduchými dveřmi se „*zámkem západitým*“, nebo s řetězem a „*rygly*“. Krásnějšími dveřmi byla opatřena pouze kancelář důchodního, kam se vstupovalo „*dveřmi silnými dílem truhlářským a dřívím barevným vykládanými, na nich zámek západítej, pocínovanéj se dvěma rygly, klikou, závlačkou a dvěma panty, též dvouma rukověťmi*“. Podobné dveře byly i ve vedlejší komoře a o dvě patra výš, kde se pod věží nacházela světnice „*se stropem dílem truhlářským okrášlena, při ní dveře dřívím barevným vykládaný, okolo těch dveří fasování a navrchu dotčeného fasování erbové pánův ze Smiřic dílem truhlářským vyloženi jsou*“.⁴⁰⁾

V ostatních místnostech byly stropy většinou klenuté (v přízemí) a prosté prkenné (v patře).

38) O různých zvířatech chovaných na renesančních zámcích: V. Bůžek – J. Hrdlička – P. Král – Z. Vybíral, o. c., s. 257–259.

39) Šlo o komůrky vzniklé přepažením půdy s vlastním přístupem z bytu purkrabího.

40) Urbář panství Kostelec, f. 2v, 4v.

O podlahách se většinou nemluví vůbec (kromě stáji) s výjimkou několika chodeb dlážděných cihlami.

Vytápěné místnosti byly opatřeny obyčejnými kachlovými kamny.

U několika komor a komůrek byl vlastní „secret“, další dva „secrety vobecní“ se nacházely za stájemi ve východním křídle.

Pod pravomoc pána panství spadala i poddanská soudní agenda ve věcech trestních, včetně vykonávání rozsudků. Pro provinilce byla přímo na zámku zřízena dvě vězení. První v přízemí předzámčí v těsné blízkosti vstupní brány, kde se pod schody do prvního patra nacházelo „*vězení pro neposlušný lidi... slove kabáty*“ – 3 malé komůrky bez oken, každá s vlastními dveřmi. Vedle nich byla „*ve zdi sklenutá komůrka pro zavírání pout a železných vobojků*“. Po-
dél ní probíhal „*trativod nebo secret a nad ním klenutí, při něm dveře na pantích s řetězem, nade dveřmi okýnko obdýlný širokosti dveří*“. Po levé straně trativodu byly do zdi upevněny dva železné kruhy, „*kterýmž se neposlušní lidé ke zdi připínají a tudý svou pokutu stáním za jistou chvíli odbejvati musejí*“. Těžší vězni se zavírali do zazděného klenutí pod mostem do druhého nádvoří.

OBRANA ZÁMKU

Přestože při renesančních novostavbách šlechtických sídel ztrácela obranná funkce stavby na významu, stavitelé Kostelce na ni zcela nerezignovali. Hlavním obranným prvkem byly příkopy a valy, které obíhaly vlastní zámek i předzámčí a byly vzájemně propojeny, takže se „*po valích celý zámek objíti může*“.

Před první i druhou bránou vedl přes příkop kamenný most zakončený dřevěnými padacími můstky. Brány se uzavíraly mohutnými dubovými vraty na „*železných čepích*“.

Ve směru od města před vstupem na most byl zámek chráněn „*obdýlně a široce vyzděným valem a uprostřed zdi valových silný dubový tesaný štagetle s dobrým zavřetím nebo bránou*“.

Všechna okna přízemních místností byla směrem do valů chráněna mřížemi a některá ještě vnitřními dřevěnými nebo železnými okenicemi.

Rada místností předhradí v přízemí i prvním patře byla opatřena „*šišlochý*“ (střílnami), včetně některých místností obytných. Sedm střílen měla i bažantnice. Nedlouho před pořízením urbáře nechal majitel zámku většinu střílen zadržet, přesto je však úředníci pečlivě zaznamenali.

Urbář „Zlatá kniha“ v kombinaci s pozůstalostními inventáři umožňují jedinečný pohled na vybavení a provoz renesančního zámku patřícího ve své době mezi nejluxusnější šlechtická sídla v Čechách. Otázkou pro další výzkum zůstává, do jaké míry se životní styl Smiřických a každodenní chod jejich hlavního sídla podobal, nebo naopak vymykal, běžné praxi na jiných srovnatelných zámcích. Zatímco byla v literatuře již věnována poměrně velká pozornost vybavení obytných a reprezentativních místností, o hospodářském zázemí sídla a jeho napojení na šlechtický velkostatek, nebo o vybavení provozních prostor toho víme ještě poměrně málo. Totéž platí i pro provoz panských dvorů a dalších výrobních objektů, pro něž by mohla být „Zlatá kniha“ také velice výnosným pramenem.

KOSTELEK NAD ČERNÝMI LESY/SCHWARZKOSTELETTZ IN DER ÄRA DES GESCHLECHTS SMIŘICKÝ – BETRIEB UND AUSSTATTUNG DES RENAISSANCESCHLOSSES

Dieser Artikel ist darauf gerichtet einen Blick auf das alltägliche Leben, den Betrieb und Inneneinrichtung des Renaissanceschlosses in Kostelec nad Černými lesy zu Beginn des 17. Jahrhunderts zu bieten. Es ermöglicht eine Kollektion einiger Quellen, davon die bedeutungsvollste das sog. Goldene Buch – ein umfassendes Urbar der Herrschaft Kostelec ist. Es handelt sich um ein Buch, das nicht nur Untertanenpflichten zusammenfasst, sondern auch das sämtliche dominikale Vermögen auf der Herrschaft aufnimmt. Ein Bestandteil ist auch eine sehr ausführliche Beschreibung des Schlosses in Kostelec und seiner Innenanordnung. Die zweite Quelle bilden Verlassenschaftsinventare, die bei der Übergabe an das Fideikommiss in den Jahren 1611, 1618 und 1621 entstanden.

Das Geschlecht Smiřický war zu Beginn des 17. Jahrhunderts eine der bedeutungsvollsten und reichsten Adelsfamilien in Böhmen, obwohl es zu den Geschlechtern mit der kürzesten Geschichte gehörte. Erste Erwähnungen von ihm stammen vom Ende des 14. Jahrhunderts, in den Adelsstand wurde erst Jaroslav von Smiřice erhoben, der auch im Jahre 1558 die Herrschaft Kostelec kaufte und mit dem Umbau des dortigen Schlosses angefangen hat. In der Zeit des Ständeaufstandes stand dieses protestantische Geschlecht auf dem Gipfel der Macht und des Vermögens, aber auch am Ende seiner Existenz. Das letzte männliche Mitglied des Geschlechtes starb im Jahre 1619, seine Schwester wurde gezwungen nach der Schlacht am Weißen Berg zu emigrieren.

Der Umbau des Schlosses dauerte die ganze zweite Hälfte des 16. Jahrhunderts und es entstand schrittweise ein Ganzes, das aus dem eigentlichen Schloss besteht – ein vierflügeliges Gebäude mit Ecktürmen um den quadratischen Innenhof herum – ergänzt um ein hufeisenförmiges Vorschloss mit dem Eingangstor in der Mitte.

Das Renaissanceschloss musste einige Funktionen ausüben: es war der Sitz des Besitzers und musste eine hinreichende Quartier- und Betriebskapazität für die Familie des Herrn, seinen Hof und Gäste leisten. Es diente auch

für die Repräsentation der Herrenfamilie und es siedelte hier die Herrschaftsverwaltung. Man darf selbst die Verteidigungsfunktion nicht vergessen, die wohl in dieser Zeit an Bedeutung verloren hat. Alle Funktionen haben sich einander durchgedrungen und man kann sie nicht völlig absondern.

Für die Unterkunft des Besitzers und seiner Familie wurden Räume im ersten Stock des zweiten Innenhofes vorbehalten, im Erdgeschoss wohnte der Hauptmann der Herrschaft, Mädchen des Frauenzimmers und weiteres Personal. Niedere Höflinge und die Dienerschaft haben die Gebäude des vorderen Innenhofes bewohnt, wo auch die meisten Betriebsräume konzentriert gewesen sind.

Jedes Mitglied der Familie und des Hofes hat eine gewisse „Wohnzelle“ zur Verfügung gehabt, die aus einem beheizten Gemach, einer unbeheizten Kammer und einem Klosett bestand. Das Gemach diente für tägliche Aktivitäten und wurde mit Tischen, mit verschiedener Sitzmöbel eingerichtet und mit Bildern verziert. In der Kammer hat man geschlafen und es wurden dort verschiedenste persönliche Sachen eingelagert – Kleidung, Bettwäsche, Bücher, Schmucksachen, Juwelen, usw.

Das niedere Personal hat in Kammern für mehrere Personen geschlafen, die mit einem gemeinsamen Klosett ausgestattet wurden.

Räume, die nicht ständig bewohnt waren (und es war die Mehrheit) haben als Gastzimmer und eine Art Lagerräume gedient, wo man einige -zig Stücke von Federbetten, Tisch- und Bettwäsche, Zinngeschirr, Teppichen, unbrauchbaren Möbel usw. gelagert hat.

Der Haupt- „Wohnraum“ und gleichzeitig der Speiseraum der Familie war „Taffelstuben“ – ein Raum im ersten Stock des Südflügels des zweiten Innenhofes, unmittelbar neben den Räumen des Herrn. Hier kam die Familie zu dem gemeinsamen Essen und der Unterhaltung zusammen, es haben sich hier Hofzeremonie abgespielt und hier wurden Gäste empfangen. Dem entsprach die repräsentative Ausschmückung und die luxuriöse Ausstattung.

Im dem Schloss befanden sich auch spezialisierte Räume, z.B. die Bibliothek und Rüstkammer. Für gesellschaftliche Gelegenheiten und die Repräsentation wurde der zweite Stock des Ostflügels des zweiten Innenhofes vorbehalten, wo sich der Schmausensaal und der „Palast“ befanden – der Hauptrepräsentationsraum, der insbesondere für den Tanz diente.

Betriebstätigkeiten haben sich im Erdgeschoss des zweiten Innenhofes und in dem Vorschloss konzentriert. Auf dem zweiten Innenhof befand sich die Hauptschlossküche, der Speiseraum der Höflinge und des Personals mit gemeinsamen Klosetten, der Waschraum und verschiedene Lagerräume. An sie haben unterirdische Keller für die Einlagerung von Lebensmitteln und Wein angeschlossen. Im Erdgeschoss des vorderen Innenhofes befanden sich vor allem Pferdeställe und Wohnräume für Diensthofen, die für die Pferde sorgten. Damit hingen auch die Schmiede und zwei Brunnen fürs Trink- und Nutzwasser zusammen.

Das Vorschloss wurde auch von einer näher nicht bestimmten Anzahl des weiteren Gesindes und der Dienerschaft bewohnt. Es befanden sich hier jedoch vor allem im ersten Stock und in den Stockwerken des Turmes über dem Tor Kanzleien der Herrschaftsverwaltung und Wohnungen der Beamten.

Dicht neben dem Eingangstor wurde ein Gefängnis für ungehorsame Untertanen platziert, das zweite – strengere Gefängnis – befand sich unter der Wölbung der Brücke zum zweiten Tor.

Für die Schlossverteidigung dienten vor allem Gräben, die das ganze Schloss und Vorschloss umschlossen und mit zwei Brücken überspannt wurden, und Schießscharten, mit denen, besonders in dem Vorschloss fast alle Räume ausgestattet wurden.

Das Urbar „Goldenes Buch“ ermöglicht in der Kombination mit den Verlassenschaftsinventaren einen vereinzelt Blick in die Einrichtung und den Betrieb eines repräsentativen Herrensitzes, es entsteht jedoch die Frage, inwieweit man die hier erworbenen Erkenntnisse verallgemeinern kann. In der Literatur wurde bis jetzt eine ziemlich große Aufmerksamkeit der Ausstattung der herrschaftlichen Repräsentativ- und Wohnräume in verschiedenen Schlössern gewidmet, aber von dem wirtschaftlichen Hinterland des Sitzes, seinem Anschluss an den Adels-Großgrundbesitz und von dem alltäglichen Betrieb wissen wir bis jetzt nur sehr wenig.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Kostelec nad Černými lesy, Schloss vom Westen mit der Umwallung (Foto V. Razím, 2003).

Abb. 2: Kostelec nad Černými lesy, Kaiserlicher Abdruck des Stablen Katers aus dem Jahre 1841.

Abb. 3: Schloss in Kostelec nad Černými lesy, Rekonstruktion nach der Beschreibung in dem Urbar aus dem Jahre 1677, perspektivische Zeichnung D. Menclová (übernommen aus: J. Petrán und Kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, Praha 1995, S. 234).

Abb. 4: Kostelec nad Černými lesy, Eingangstor des Schlossareals mit dem Turm (Foto V. Razím, 2003).

Abb. 5: Kostelec nad Černými lesy, südöstliche Ecke und Ostflügel des Schlosses vom Osten (Foto V. Razím, 2003).

Abb. 6 und 7: Kostelec nad Černými lesy, der Eingangsflügel des eigentlichen Schlosses mit der Hofarkade und der Ostflügel mit halbkreisförmig eingewölbten Fenstern des gewesenen „Bretterstube“ und des „Palastes“ im zweiten Stock (Foto V. Razím, 2003).

Abb. 8: Kostelec nad Černými lesy, Grundriss des Erdgeschosses des eigentlichen Schlosses, Plan von J. Jäger aus dem Jahre 1779. Dieser und folgende Pläne stellen den Entwurf des barocken Umbaus des Schlosses dar, der sich ursprünglich mit dem Renaissancezustand deckte (es wurde nur die südöstliche Ecke mit dem Turm vollendet, größere Veränderungen erfuhr die Treppe), die Disposition der Räume ist (außer dem Ostflügel) mehr oder weniger erhalten geblieben. 1 – Eingangstor, 2 – Waschraum mit der angrenzenden kleinen Küche, 3 – „Waisenkeller“, 4 – in diesem Raum befand sich unmittelbar bei dem Tor ein kleiner Keller für Salzlagerung und eine kleine Küche, an sie der „Tafelstube“ – Speiseraum des Personals angeschlossen, 5 – Kammer mit dem „Secret“, 6 – gewölbte Diele, 7 – Hauptmannsstube, 8 – gewölbte Kammer mit dem Zugang zum Keller unter dem Eckturm und mit dem „Secret“, 9 – gewölbte Kammer im Eckturm, 10 – Hauptmannskanzlei, 11 – gewölbte Kammer und „Holzniederlage“, 12 – Frauenzimmer und 13 – Frauenzimmerkammer mit dem „Secret“, 14 – kleine Diele mit der „Feuerstätte für Speisenzubereitung“ und dem zweiten Eingang in die „Holzniederlage“, 15 – kleine Diele mit dem Zugang zur Schnecke, 16 – gewölbte Stube mit dem Ofen, 17 – gewölbte Kammer mit dem „Secret“, 18 – Kammer im Eckturm, 19 – gewölbte Diele mit dem Brunnen und hinter ihr in der nördlichen Richtung „Gemeinde-Secret“, 20 – Hauptschlossküche, 21 – kleine Diele, Speisekammer und Stube für den Koch, 22 – gewölbte Kammer, 23 – hintere Kammer, 24 – an Stelle der barocken Treppe befand sich ursprünglich eine Schnecke mit 97 Stufen, zugänglich direkt vom Innenhof und bis zum Dachraum führend, 25 – „oberirdischer Keller aus dem heftigen Stein und dem gewölbten Stuck“, 26 – „gewölbte Gasse“ – Gang, in den ein Eingang aus dem vorherigen „Keller“ führte und der die Räume des ganzen Flügels mit der Fasanerie verbunden hat, 27 – Kammer im Turm, zugänglich von der „Gas-

se“, 28 – ursprüngliche Schneckenstiege zum ersten Stock, abgeschlossen mit der Falltür, 29 – Mauerecke, die in der Renaissancezeit nicht vollendet wurde, es befand sich hier eine Fasanerie, 30 – zwei oberirdische Keller.

Abb. 9: Kostelec nad Černými lesy, Grundriss des ersten Stockes des eigentlichen Schlosses, Plan von J. Jäger aus dem Jahre 1779. 1 – „silbernes Gemach“ – Gemach des Schlossherrn, 2 – Kammer des Schlossherrn mit dem „Secret“ und dem Eingang auf die hölzerne, in den Ostflügel führende, Pawlatsche, 3 – „Haupt- oder Lebens-Tafelstube“, 4 – Gemach mit dem Boden „aus Kalk gegossen“ und der Kassettendecke mit „poetischen Figuren“ bemalt, 5 – Kammer mit dem „welschen Schornstein“, der Decke „in die Rundung gewölbt“ und „auf die Art des Paradieses“ ausgemalt, auf den Wänden Landschaften, an die Kammer grenzte ein „Secret“ an, 6 – Kammer „in die Rundung gewölbt“, 7 – „Vorbau oder Rondell“, 8 – „gewölbte Kammer ohne Malerei“ mit dem „welschen Schornstein“, 9 – Eingangsraum, 10 – Gemach mit der Kassettendecke, bemalt mit Szenen aus dem Trojanischen Krieg, 11 – Gemach mit der Kassettendecke mit der Malerei mit den sieben Weltwundern, 12 – Gemach mit der „geborenen erhabenen durch das Tischlerwerk gemachten und gemalten Decke“ mit Triumphen der römischen Kaiser und griechischen Helden, 13 – Kammer mit dem „Secret“ und der Kassettendecke mit Allegorien der sieben Planeten und zwölf Tierkreiszeichen, 14 – Schneckenstiege, 15 – kleine Diele mit der bemalten Decke, 16 – Gemach mit der Kassettendecke, 17 – Kammer mit der Kassettendecke und dem „Secret“, 18 – „gewölbttes Rondell“, 19 – Gemach mit der Kassettendecke mit Allegorien der sieben Freien Künste und Szenen aus der Geschichte der Herren von Smířice, 20 – Kammer mit der bemalten Kassettendecke und mit dem „Secret“, 21 – Kammer mit der bemalten Kassettendecke, 22 – Gemach mit der bemalten Kassettendecke, die drei letztgenannten Räume haben in den Innenhof und „in die Wälle“ gehende Fenster gehabt – in dem Plan angedeuteter Gang existierte nicht, 23 – kleine Diele mit der Kassettendecke, 24 – großes Gemach, in dem zwei kleine gewölbte Kammern mit dem „Secret“ gemauert wurden, in dem Gemach befand sich eine Feuerstätte „für das Brennen verschiedener Wässer“, folgende Räume kann man nicht genau bestimmen, weil ihre Disposition durch den barocken Umbau verändert wurde, 25 – „große Diele“ mit dem „welschen Schornstein“ und der „vertäfelten, durch Schablonen bemalten Decke“, durch die man zu der Kirche hindurch gehen konnte und in die eine Schneckenstiege mit der Falltür vom Erdgeschoss mündete, in der Diele wurde eine kleine Kammer ohne Fenster gemauert, Fenster der Diele führten in den Innenhof, zwei waren gegen die Kirche gerichtet, 26 – Gemach „genannt zum weißen Pferdchen“ mit der Kassettendecke und Landschaftsmalereien, weiter in der nördlichen Richtung eine Kammer, von der der Eingang in das „gewölbte Rondell“ (27) führte, 28 – Gemach mit dem unvollendeten Ofen und der Kassettendecke, nebenan eine gewölbte Kammer, 29 – von der großen Diele vor dem Eingang auf die Brücke zur Kirche ist man in der südlichen Richtung in eine kleine Diele mit dem „Secret“ hineingetreten, von da in die Stube mit der mit „poetischen Figuren“ bemalten Kassettendecke und mit dem vermauerten Kamin, von da wieder in der südlichen Richtung ist man in den „gewölbten Keller, genannt Raje“ hineingetreten, der mit Landschaften mit Vögeln bemalt wurde. Dieser Raum wurde durch die hölzerne Pawlatsche mit der Kammer des Schlossherrn in dem Südflügel verbunden.

Abb. 10: Kostelec nad Černými lesy, Grundriss des 2. Stockes des eigentlichen Schlosses, Plan von J. Jäger aus dem Jahre 1779. 1 – Gemach mit der einfachen Holzdecke „nur von Tischlern bemalt“, 2 – Kammer mit dem „Secret“, 3 – Gemach mit der „in die Leisten eingefassten Leinwanddecke, bemalt mit der Szene mit dem verlorenen Sohn und mit altertümlichen Wappen“, auf den Wänden Landschaftsmalereien, 4 – Gemach mit dem Dielenboden und der einfachen Holzdecke, 5 – Kammer mit dem „Secret“, mit der einfachen bemalten Decke und dem Backsteinboden, auf den Wänden Landschaftsmalereien, 6 – Kammer mit dem „Secret“, 7 – „Rondell oder Turm“, in ihm eine nicht bemalte Kassettendecke, 8 – Gemach mit der nicht bemalten Kassettendecke, 9 – Kammer mit der Kassettendecke mit Szenen aus der Mythologie, 10 – Gemach mit der mit „poetischen Figuren“ bemalten Decke und dem Backsteinboden, 11 – Kammer mit dem „Secret“, die Kassettendecke ohne Malereien, 12 – Eingangsraum, mit Backstein gepflastert, mit einer nicht bemalten Kassettendecke, 13 – kleine Diele mit der nicht bemalten Kassettendecke, 14 – Gemach mit der nicht bemalten Kassettendecke, 15 – Kammer mit dem „Secret“, 16 – „Rondell oder Turm“ mit der nicht bemalten Kassettendecke, 17 – Gemach mit der „noch nicht bemalten“ Kassettendecke, 18 – Kammer mit dem „Secret“, 19 – Kammer mit der mit Szenen aus der Mythologie bemalten Kassettendecke, 20 – Stube mit der bemalten Kassettendecke; vorherige vier Räume haben auf die Wälle und in den Innenhof gehende Fenster gehabt, in dem Plan eingezeichneter Gang existierte nicht, 21 – kleine Diele, 22 – „Palast“, 23 – „Altan oder eine große Pawlatsche“, 24 – „eingewölbtes Rondell oder Eckturm“ mit der Schneckenstiege in den Dachraum, 25 – „Bretterstube“

Abb. 11: Kostelec nad Černými lesy, Raum unter der Empore mit der Eingangstür in die Schlosskapelle (foto T. Binková, 1981).

Abb. 12: Kostelec nad Černými lesy, Portal des Haupt-Gesellschaftssaales „Palastes“ (foto T. Binková, 1981).

Abb. 13: Kostelec nad Černými lesy, intarsierte Eingangstür der Schlosskapelle, datiert mit dem Jahr 1573 (foto T. Binková, 1981).

(Übersetzung: J. Kroupová)